

de officiële lijsten opgenomen werden; 2. in de parochieregisters en -rekeningen vinden we geen enkel gegeven, dat ons uitlegt waarom het aantal overlijdens in sommige jaren abnormaal laag of hoog ligt.

12. De kerkvizitatie van 1716

Hoewel de kerkrekeningen uit de tweede helft van de 17de eeuw ontbreken, vernemen we toch belangrijk nieuws aangaande de kerktoren. De top ervan verkeerde in zulke slechte toestand dat het Vrije begin augustus 1698 een metser en een timmerman stuurde om te „visiteren de torre vande kercke van Heyst, staende om inne te vallen”¹⁶¹. Het schepenkollege besloot op 12 augustus „de steene naelde vanden thoren van Heyst te laeten aflesen, ten effecte vande cuype van diere door den heere thiende heffer te laeten stellen in behoerlicke refectie”¹⁶².

De parochie Heist kreeg bevel het afbreken uit te voeren. Maar op 25 augustus begaf Paulus van Nieuwmunster, hoofdman van Heist, zich naar Brugge om mede te delen dat de Bisschop de afgebroken materialen voor zich opeiste. De parochie weigerde dus „den cost van aflesen” te dragen. Nadat de schepenen van het Vrije met de Bisschop gesproken hadden, beloofde deze laatste de onkosten te zullen vergoeden¹⁶³. De bedoelde karwei schijnt echter eerst in 1701 uitgevoerd te zijn. De parochierekening 1701-02 bevat immers de post : „het afbreken vande naelde vande kercke thoren deser prochie”, door Aarnout Flamen¹⁶⁴.

Ons overzicht van het kerkelijk leven te Heist loopt hier verder. In het begin van de 18de eeuw betaalden de kerkmeesters het volgende jaarloon aan koster Lucas Cassyn : 1 pd. gr. voor „het luyden de dagh ende avondt clocke”; 1 pd. gr. „voor het aenluyden de syn-

ghende missen ende jaerghetyden gheschiedende binnen de weke”; hij ontving echter geen vergoeding „over het spelen met den orghel” : dit behoorde bij zijn gewone taak¹⁶⁵. Anderzijds specificceert de ontvanger van de parochie het werk van de koster als volgt : „de bede clocke drymael daeghs” luiden, en „de camer ende kerckgeboden” publiceren. Daarnaast luidde Jan Cassyn „de groote clocke op alle sondaeghen ende heyligh daeghen”¹⁶⁶. Vanaf 1706 ontmoeten we Michiel Hacx als kerkbaljuw.

Omstreeks dezelfde tijd besliste het kerkbestuur dat de pastoor voortaan, behalve de missen op zon- en feestdagen, de volgende kerkelijke diensten zou verrichten : 1. drie gezongen missen per week, nl. op dinsdag voor de H. Anna, op donderdag voor het H. Sakrament, op vrijdag voor het H. Kruis; 2. 30 jaargetijden met vigilie en commendatie; 3. een jaargetijde en 26 „lesende missen” voor G. Weyts; 4. viermaal lof per week, nl. op zondag, dinsdag, donderdag en vrijdag. Verder wordt onze aandacht gewekt door de mededeling dat de Deken in 1705, 1706, 1707 en 1708 „het canal” kwam viziteren. Heel waarschijnlijk gaat het om de Heistse Watergang die, zoals we reeds weten, door het kerkbestuur van Heist onderhouden werd¹⁶⁷.

Korte tijd na de zojuist vermelde beslissing aangaande de talrijke kerkelijke diensten waarmee de pastoor belast was, troffen de vikarissen een nieuwe regeling. De pastoor moest voortaan, behalve de missen op zon- en feestdagen, het volgende verrichten : 12 gezongen jaargetijden; een jaarmis voor G. Weyts; een mis op het feest van het H. Sakrament, H. Kruis, H. Jakob, H. Antonius en H. Elooi „met lof ordinaire”.

Daar het aantal diensten gevoelig beperkt was, werd ook de wedde van de koster vermin-

derd: 1 pd. gr. voor „tluyden vande daghelixsche misse met de cleene clocke”; 15 sch. gr. voor „tluyden vande groote clocke”. Tussen 1707 en 1710 bekostigde het kerkbestuur enkele nieuwe zaken: „een clockreep lanck 19 vaemen”; „een lyckbaere”; „een nieu kerckhof ghelendt (= omheining) ende een ghelendt voor de doodtsbeenderen”¹⁶⁸.

Bij zijn bezoek in 1716 beschreef deken D. Galle het kerkgebouw als volgt: „De kerk die aan St.-Antonius toegewijd is, bezit een merkwaardige bouwstijl. De stenen toren op het westeinde was vroeger zeer hoog. De hoogte werd verminderd, omdat men vreesde voor een instorting. In de toren hangen twee behoorlijke klokken”. In de kerk bevonden zich drie altaren; alleen het hoofdaltaar was vast en gewijd. Daarop stond een eenvoudig tabernakel, dat enkele zilveren vaten bevatte. Vóór het Allerheiligste brandde er geen licht, aangezien er geen fundatie bestond om zulke lamp te onderhouden. Achteraan stond de doopvont, waar de nodige drie namenregisters lagen.

Ziehier de lijst van de voornaamste kultusvoorwerpen, die de kerk en de kapelanie van O.-L.-Vrouw bezaten: 2 zilveren kelken, waarvan een verguld; 6 superpellicia; 6 handdoeken; 6 alben; 3 kommunedoeken; 6 singels; 4 korporalen; 2 pluvialen; 9 kazuifels van allerlei kleur; zilveren ampullen; een ciborie; allerlei zilveren vaten om het Allerheiligste en de H. Olie te bergen; 2 zilveren kronen voor O.-L.-Vrouw; een zilveren scepter; 18 zilveren anathemata, waarvan enkele verguld; een wieroekvat, misboeken, kandelaars en alles wat men nog voor de kerkdienst nodig had. De Deken meende echter dat de vorige pastoor, nl. Alexander Vanderkinderen, te veel altaarornamenten en -doeken gekocht had.

Pastoor Willem Vandeweerde was ongeveer een maand in functie. Hij stamde uit Ieper, en

had eerst Slijpe en Mannekensvere bediend. De patroon van de kerk, nl. de Bisschop van Brugge, betaalde hem een jaarlijkse pastorale competentie van 60 pd. gr., het St.-Janshospitaal 3 pd. gr., het kerkbestuur 6 pd. 6 sch. 8 gr. Zijn toevallige jaarlijkse inkomsten bedroegen ca. 10 pd. gr. De gronden van de pastorie brachten hem ca. 12 pd. gr. pachtgeld op. Te Heist bestond er geen kapel en geen bijzondere bron van inkomsten. Er waren wel zeer veel fundaties, die vroeger alle integraal voldaan werden. Maar sedert enige tijd waren de inkomsten ervan zozeer verminderd, dat de vikarissen besloten hadden het aantal diensten te beperken.

De kerk bezat 206 G grond, de Armendis 41 G 168 R; het grondbezit van de O.-L.-V.-Mis wordt niet vermeld. Toch vertoonden de genoemde drie instanties in hun rekening voor de jaren 1711 en 1713 een tekort dat respectievelijk 197, 160 en 152 pd. gr. beliep. Te Heist bestond een confrerie van O.-L.-V.-Rozenkrans met de gewone aflaten, maar er waren geen relikwieën die men kon ten toon stellen.

Koster Jakob Gauweloose ontving jaarlijks van de Bisschop 6 pd. gr., van het kerkbestuur 3 pd. gr., en 1/3 van de toevallige inkomsten. Domien Geyle en Adriaan Heucke waren kerkmeester, Pieter Blommaert en Jan Quintens Weyts dismeesters, Jan Vincent en Tomas Devogelaere O.-L.-V.-meesters. De genoemden vervulden hun functie reeds veel jaren. De Deken vond het nodig dat ze door anderen vervangen werden, „omdat ze trachten, zonder de pastoor te raadplegen, alles zelf te schikken”¹⁶⁹.

Vervolgens ontbreken de kerkrekeningen van 1718 tot 1730. Maar de parochierekeningen uit de bedoelde periode brengen twee interessante feiten: 1. een hoog bezoek: „de schot-

ters anno 1717 uyt gheweest hebbende tot inhaelen" de Bisschop van Brugge; 2. een duidelijke situering van de twee processiedagen: „de schotters vereert hebbende de processien op den kerremis dach ende h. sacraments dagh"¹⁷⁰.

De rekeningen van de Armendis uit de periode 1640-1700 ontbreken, maar vanaf 1703 vinden we weer gegevens aangaande het onderhoud van de behoeftige Heistenaren. Volgens de disrekening 1703-07 werd in de, niet bewaarde, rekening 1683-84, f° 27ro, bepaald dat het armenbestuur, bij de begrafenis van een behoeftige, de volgende onkosten vergoedde: 20 stuivers voor „een lesende misse" 1 sch. gr. „over t maeken van het graf"; 2 stuivers voor „het luyden vande cleene clocke". Daarnaast verleenden de dismeesters ieder jaar steun, die bestond uit graan en andere levensmiddelen, kleren, schoenen, turf, het onderhoud van wezenkinderen, de betaling van huishuur en dokterskosten, en doodskisten.

Volgens de disrekeningen, die uit de 18de eeuw bewaard gebleven zijn, besteedden de armenmeesters de volgende bedragen aan het onderhoud van de behoeftigen: 1703-07, 107 pd. gr.; 1707-10, 70 pd. gr.; 1710-14, 103 1/2 pd. gr.; 1714-17, 57 pd. gr.; 1717-20, 124 pd. gr.; 1720-23, 59 pd. gr.; 1723-25, 24 pd. gr.; 1725-27, 16 pd. gr.; 1727-29, 34 pd. gr.; 1729-31, 42 pd. gr.; 1731-33, 35 pd. gr.; 1733-35, 29 pd. gr.; 1735-37, 38 pd. gr.; 1737-39, 57 pd. gr.; 1739-41, 60 pd. gr.; 1741-43, 48 1/2 pd. gr.; 1743-45, 77 pd. gr.; 1745-47, 65 1/2 pd. gr.; 1747-49, 69 pd. gr.; 1751-53, 41 pd. gr.

Het armenbestuur trok wel aanzienlijke inkomsten uit de verpachting van de eigendommen en uit enkele renten, maar de bovengenoemde steun aan de onbemiddelde inwoners veroorzaakte toch een steeds groeiend tekort in de rekeningen. De schuld bedroeg in 1707

65 pd. gr. en was in 1727 tot 209 pd. gr. opgelopen. Toen gingen de dismeesters een lening van 200 pd. gr. aan. In sommige jaren sprong het provinciebestuur bij om de armen te helpen: in 1714 5 pd. gr.; in 1727 20 pd. gr.; in 1730 20 pd. gr.

De kerkrekening 1731-33, f° 69ro, bevat een merkwaardige mededeling: de verkoop van 1.000 „oudt steen van dese kercke tot het ghebruycken voor den nieuwen autaeer inde kercke der prochie van Cnocke". De betaling werd echter een paar jaar uitgesteld „ter causen van de aerme ghestaethede van de geseyde kercke van Cnocke". Verder citeren we nog de noemenswaardigste posten aangaande de aankoop van kerkgerief en het verrichten van herstelwerk: 1733-35, f° 69ro, „eene silvere remonstrantie" en „eene sandtlooper" gekocht, „110 esschen ende olmen plansoenen" op het kerkhof geplant; 1737-39, f° 79vo, „een silvere reliquiere ten dienste van de reliquien van den h. Anthonius, als nu berustende in dese kercke", „een gesneden houten beeldt van st. Anthonius *Erremyt*" gekocht, geschilderd en verguld.

De zojuist aangehaalde tekst vormt, voor zover wij weten, de oudst bewaarde uitdrukkelijke mededeling dat de patroonheilige wel degelijk de H. Antonius Eremiet is. Vervolgens zetten we onze opsomming verder: 1737-39, f° 79vo: 225 „blauwe veerthien duymers dienende tot het leggen van den kerckevloer"; 1745-47, f° 87vo, „den nieuwen hooghden autaeer", gemaakt door Frans Feys, gehaald per wagen uit Brugge¹⁷¹; 1749-51, f° 125vo, „het maecken ende leveren van twee nieuwe clocke pannen ten dienste van dese kercke" door Joris Dumery; 1763-65, f° 109ro, 112 voet „eecken goten langhst het dack deser kercke" geplaatst, „den regenback deser kercke" vermaakt.

Er werd af en toe een vooraanstaande inwoner van Heist in de kerk begraven: in 1736

Domien Gheyle en zijn vrouw, in 1737 de vrouw van Kornelis Meyers, 1739 K. Meyers, in 1740 pastoor Vekemans, in 1752 de vrouw van koster Frans Coolen, in 1758 de koster. Jan Rotsaert verving hem tijdelijk. In 1760 werd Frans Vandermeeren koster. Deze ontving 1 pd. gr. om „vier mael t' sjaers gescheurt te hebben de trappen van de autieren benevens den binne choor, ende eens jaers de gheheele kercke”¹⁷².

13. Het Brugse Vrije neemt de zeewerken van Eiesluis over

Omstreeks 1 januari 1701 verklaarden de sluismeesters „datter seere noodigh is te maecken een nieuw ryshoofd”¹⁷³. De koop van hout en stenen en het werk werd op ca. 1.000 pd. gr. geschat. Op een volgende vergadering deelden ze aan de grootgelanden mede dat een paar stormen „seer groote ende excessive schaden” aan de zeekeringen veroorzaakt hadden. Ze hadden die schade enigszins hersteld, maar, indien de gelanden er niet toe besloten „te maecken twee nieuwe ryshoofden”, die elk ca. 1.000 pd. gr. zouden kosten, dan vreesden ze „dat het gheheel Noortquartier sal wesen in een groot evident peryckel van eene generaele inundatie”. Ook deze keer weigerden de grootgelanden. Ze zouden het Vrije om financiële hulp verzoeken¹⁷⁴.

Daarna kwam bij de beheerders van Eiesluis de gedachte op om bij de Raad des Konings een voorstel „tot unieren van al de waterynghen van het Noortquartier” in te dienen¹⁷⁵. Om dit doel te bereiken liet de watering, door J. Lobrecht en J. Plante, een kaart van haar zee-front tekenen met een „Explicatie vande gheleghenthede vande duynen tusschen de stad Blanckenberghe ende de plaetse daer d' oude sluyse van Eyensluys voor desen heeft ghe-

legghen, langst t' beloop der selver waeterynghe, alwaer de peryckelen van doorbraecke syn voorvallende, mitsgaeders de ryshoofden die aldaer syn ende nootsaekelick moeten ghemaeckt werden tot maintien vande selve duynen, ende voorkomen van doorbraecke”.

De twee landmeters tekenen dertien lange en korte hoofden, tussen Blankenberge en een punt ca. 4 km ten oosten van de stad, d.i. ongeveer de grensscheiding Uitkerke-Lissewege¹⁷⁶. Vanaf dit punt tot de vroegere Eiesluis voorzagen de landmeters „vyf nieuwe hoofden als-nogh nootsaekelick te legghen”¹⁷⁷. We kunnen echter moeilijk geloven dat deze vijf allemaal volledig nieuw zouden geweest zijn, aangezien we in par. 10 het bewijs vinden dat er in 1698 reeds een rijshoofd te Heist lag.

Het bestuur van Eiesluis bevestigde in 1703 zijn streven naar een unie tussen de waterschappen van het Noorden „ter causen vande generaele oncosten vande zeewerken”. In de volgende rekeningen zien we dat Eiesluis verder jaarlijks duizenden bundels rijshout kocht. Het aantal bestaande strandhoofden volstond nog niet om de duinen te beschermen. Immers in 1704 konstateerden de sluismeesters „dat den duyn nevens de stad van Blanckenberghe staet in groot perickel van desen jaere te lyden duerbraecke”; dat het nodig was te „maecken een nieu ryshoofd”¹⁷⁸.

Omstreeks deze tijd beantwoordde de watering Reigaarsvliet de argumenten van Eiesluis, dat verzocht om een „unie tusschen hun ende ander waeteringen in het noort quartier”. Op het voorstel van Eiesluis, nl. „het aenstellen van eenen particulieren commis” voor de zeewerken in het Noord-Vrije, antwoordde Reigaarsvliet „dat sulcx aen dese waeterynghe in effecte niet en is raekende”, anderzijds „dat daerby onwederlegghelyck wort aangewesen dat het afweiren vande zee ende de conservatie

vanden lande van Vlaenderen teghen het ghe-welt van diere is een prevatyf last van dese provincie, ende dat sy ten effecte van dien ende om gheen ander eynde is lichtende ende prof-tyterende het recht van den ouden impost". Dit laatste was een belasting die de Leden van Vlaenderen, volgens een oktrooi van Filips II uit 1588, mochten leggen op het verbruik van graan, wijn en bier in Vlaenderen. Het oktrooi bepaalde dat de bewuste inkomsten moesten „estre emploiez au fait desdits dicaiges seule-ment et a nul autre usage"¹⁷⁹.

Ondertussen beplante Eiesluis toch ieder jaar enkele gemeten duinhellingen met helm, en liet het stro poten „op het stranghe tot ver-sterckynghen van de duynen"¹⁸⁰. De sluismees-ters stelden in 1706 vast dat men dringend moest „aenleggen ende maecken drye nieuwe ryshoofden aen de candt van Heyst", en dat hun waterschap die werken niet kon uitvoeren, omdat ze op 3.333 pd. 6 sch. 8 gr. geschat werden¹⁸¹.

Daarna heeft Eiesluis de aanvoerweg voor de schuiten met rijshout ingekort. Het water-schap besloot immers in 1707 „te delfven het geleet van Swanckendamme tot den duyn, by particuliere bestedynghe"¹⁸². De bedoelde waterweg kreeg, van Zwankendamme tot de Zeetgracht, de naam Noordvaart, en de Zeet-gracht werd voortaan de Kruisvaart geheten¹⁸³. Het graafwerk moet in 1707 uitgevoerd zijn, aangezien de rekening 1707-08, f° 28vo - 29ro, een paar schippers vermeldt, die grote hoevee-heden zinkrijs en zinksteen „van Swancken-damme tot op den duyn" brachten¹⁸⁴.

Het waterschap voerde ook in 1709 en 1710, langs de boven beschreven waterweg, materiaal naar de rijshoofden om die, zo goed als het kon, te onderhouden. Maar de sluismeesters meld-ten op de vergadering van Pasen 1711 „dat door het onstumich weder, ten desen winter

saysoene, de zee heeft ten meesten deele vande ryshoofden gheruyneert, ende een groot deel vanden duyn liggende ontrent 100 roeden van het leste ryshoof, gaende van Blanckenberghe naer Sluys, alwaer groote peryckel is van innon-datie"; dat „sal moeten voltrocken werden de laste twee aengheleyde ryshoofden, ende weder-om sullen moeten aengheleyt worden twee nieuwe ryshoofden"¹⁸⁵. Uit de bovenstaande beschrijving menen we te moeten afleiden dat het ging om de kustsektor tussen de vroegere Eiesluis en Heist.

De sluismeesters kochten in het rekenjaar 1713-14 voor de laatste keer materiaal voor hun zeeeringen. Ze verrichtten in 1713 „het verhooghen vanden dyck liggende tusschen Blanckenberghe ende Heyst"; „het breken van ses pilaeren staende inde oude kercke van Blanckenberghe dienende tot syncksteen" en „het voeren tot aende cant van Heyst". In de vergadering van 14 februari werd het herstellen van de beschadigde rijshoofden geschat op 1.600 pd. gr. De gelanden verklaarden dat hun waterschap die last niet kon dragen¹⁸⁶. Bijge-volg kochten de sluismeesters, vanaf het reken-jaar 1714-15 geen hout en geen stenen meer voor de rijshoofden.

Ondertussen begon het schepenkollege van het Brugse Vrije in te zien dat Eiesluis zijn zeeeringen niet meer naar behoren kon of wilde onderhouden. Schepenen reisden in ok-tober 1713 „na Eyensluys ende Blanckenber-ghe tot nemen veue de lieu angaende de slechte ghestaethede vanden zeeduynen"; in februari 1714 „naer de prochie Heyst tot nemen veue de lieu aende duynen"¹⁸⁷; op 11 maart 1715 „naer de prochie Heyst tot het besichtighen de zeeercken"¹⁸⁸. Het Vrije verrichtte immers in de winter 1714-15 grote werken op de kust tussen Blankenberge en Heist. Deze kostten 2.676 pd. gr., maar worden jammer genoeg

niet gesitueerd¹⁸⁹. Eiesluis trachtte ondertussen nog de Graafjansdijk op peil te houden : rekenjaar 1714-15, f° 31vo, „het verhoogen den zee ofte weirdyck loopende van Blanckenberghen tot Heyst”; rekenjaar 1715-16, f° 25vo, „het ophoogen van twee leechten inden zeedyck”.

Toch kon men, in het grensgebied Heist-Lissewege, de Graafjansdijk niet in stand houden, omdat de bedoelde sektor onder het duinenzand bedolven geraakte. Schepenen van het Vrije reden op 3 juli 1715 „naer de prochie Heyst tot besteden den weerdyck aldaer”. Daarna begaven de landmeters J. Plante en F. Verplancke zich „naer de prochie Heyst, omme te doen prysie van landen ende hofstede die apparent staen te vallen in het maecken van eenen weerdyck”¹⁹⁰. De bedoelde inlage werd een paar maanden later gebouwd. Ook deze nieuwe dijk kreeg de naam Graafjansdijk.

In de winter 1715-16 kontroleerde schepen de Villegas verscheidene keren het „erstellen de gheruyneerde zeeuercken vande wateringhe van Eynsluys”. Op 9 oktober 1716 reed een andere schepen „naer Heyst ende Blanckenberghen tot nemen veue de lieu nopende de schade, gebeurt door den storm, ghebeurt aen de ryshoofden”¹⁹¹. Het Vrije betaalde 1.204 pd. gr. voor „de reparatien vande zeeuercken in het district der waterynghe van Eynsluys ghedaen sydert 1a 9 bre 1716 onder de directie vanden heere schepen Wynckelman”¹⁹².

Het was tenslotte zover gekomen dat de watering Eiesluis in haar rekening 1716-17, f° 11ro, kon mededelen „dat het secours dat kon mededelen „dat het secours dat d’heeren geestelicke ende leden slant van Vlaenderen plachten te contribuieren aen dese waterynghe tot onderhoud van de dycken ende zeeuercken compt te cessen, mits de selve heeren geestelicke ende leden het onderhoudt vande selve

dycken ende zeeuercken naer hun hebben getrocken, als gheen last wesende van dese waterynghe”. Het waterschap had reeds vanaf de rekening 1714-15 de jaarlijkse bijdrage van 300 pd. gr. niet meer ontvangen.

Zoals we zojuist zagen, ging het onderhoud van de rijshoofden van de watering Eiesluis in de winter 1714-15 naar het Brugse Vrije over. Deze overgang betekende een belangrijk feit op het gebied van waterschapsbeheer. Vooraleer we verder gaan met het verhaal van de zeeuering van Eiesluis, menen we eerst te moeten uitweiden over de bouw van de oudste hoofden op de Vlaamse kust.

Een hoofd is een „uitgebouwde steiger of veruitstekende waterkering aan weerskanten van de haveningang, of golfbreker” (MW). Dergelijk bouwwerk diende reeds in de Middeleeuwen om de buitenzijde van een dijk tegen de golfslag te beschermen. De oudste ons bekende tekst aangaande hoofden dateert uit 1410. Op 21 mei stonden schepenen van Brugge „up den dyc te Slepeldamme metten bailliu van Brucghe, scepenen vanden Vryen, ende vele andre daer vergadert, omme taviseirne hoofden te makene an den dyc, ieghen den upcommende stroom vander zee”¹⁹³. Op 2 juni reden afgevaardigden „ter speye van Slepeldamme metten bailliu van Brucghe, den ghedeputeirden vanden Vryen ende den ghelande vander wateringhe beooster der Ee, daer besteit ende ghevoorwoort waren te makene vier hoofde ende zekere kayen ieghen den stroom vander zee, zonder inzeten te lecghene, ende de voorseide hoofden ende kaye te houden staende drie iaer lang”¹⁹⁴.

In de bedoelde periode waren de dijken van het Zwin tussen Damme en Sluis nog steeds aan de zeevloed blootgesteld. Om die waterkeringen te beveiligen begon Brugge hoofden te bouwen. Op 9 november 1420 werd „een hout-

hin hoeft ghesteken in de vaerd bi Coppelaers buten Damme"; in juni liet het stadsbestuur „eene houthene caye ende hoeft te stekene in de vaerdt bi Lembeke"¹⁹⁵. Daartegenover was Brugge niet akkoord met de hoofden, die de stad Sluis bij het Groot Kasteel gebouwd had. Schepenen reisden op 7 augustus om aan de Kanselier „te bewisene hoe de hoofden bachten castele, de staken tusschen den castele ende thorre, de ganghen van keyselen ende steenen, van der sluus te gane ten laechsten water, ende de gang van der passage quetselic zyn der vaerdt"¹⁹⁶.

We vernemen nieuws over de dijkverschansing te Slepeldamme. Op 26 april 1446 reden schepenen van het Vrije naar de genoemde plaats, „omme te overziene den grooten diepen put daer in ghefallen an t ooster hoeft"¹⁹⁷. Ondertussen beschermde Brugge verder de twee oevers van de vaarweg tussen Damme en Sluis. In 1447 ontving Kwintin de Zot 9 pd. gr. „van vyf nieuwe hoofden ghemaect inde vaert biden Houke"¹⁹⁸ en Jan Ghiselin 4 pd. 13 sch. 6 gr. „van 4 hoofden". Maar op 21 september zond het stadsbestuur afgevaardigden „ten Houke omme te doen weerene een hoeft, dat Wouter van der Eede ghemaect hadde in de vaert"¹⁹⁹. In de daaropvolgende stadsrekeningen worden de hoofden van de 'vaert' af en toe vermeld²⁰⁰.

E. Vlietinck licht ons in over de waterkeringen, die de zeedijk recht vóór Oostende beschermden. Langs de buitenzijde van de dijk lag, reeds in 1503, over een lengte van 1100 m, een dubbel hoofd dat met een aantal korte dwarshoofden versterkt was. De ingang van de Oostendse haven werd beschut door twee langere hoofden. Schrijver citeert: 1522, „t baken up de tonne van t westercayhoofd"; 1536, „t west cayhoofd daer de tonne up staet"²⁰¹.

Schrijver geeft de samenstelling van zulk hoofd. Per strekkende roede werden drie pijlers

van 21 tot 22 voet ingeheid. Die palen staken 1/2 voet boven het strand uit. Daarop legde men 'zillen'. Tussen die drempels werden nog meer palen geslagen. Men verbond het geheel door middel van balken. Daarna werd het hoofd met rijshout en stenen opgevuld. Men haalde het rijshout meestal uit het binnenland, de stenen en de balken uit landen langs de Noordzee²⁰².

Blijkens de stadsrekeningen uit het begin van de 16de eeuw bouwde Brugge korte hoofden op beide zijden van het Kanaal van Oostburg, dat in 1516 opengesteld werd²⁰³. Verder ontmoeten we nog drie vermeldingen van hoofden: 1. schepenen van het Vrije begaven zich op 16 december 1517 naar Oostende om het stadsbestuur te bevelen „zekere hoofden" en dijken te herstellen²⁰⁴; op 21 maart 1556 hield het schepenkollege van het Vrije een bespreking over „caye hoofden ende andere zeeverren", die te Oostende dringend herstel eisten²⁰⁵; 3. op 9 juli 1570 vroegen de aanpalende wateringeng dat ze zouden ontslagen worden van de bijdrage, die de Oostendenaren vroegen „tot vermakinghe van huerlieder havene, dycken ende catheyen"²⁰⁶.

14. De zeewerken van Eiesluis gaan naar de Provincie over

In de winter 1717-18 kostten „de reparatien vande zeevercken tot Blanckenberghe, onder het district van de waeteringe van Eyensluys", aan het Vrije 1.309 pd. gr.²⁰⁷; in de winter 1719-20 bedroegen de onkosten voor „het repareren ende verlanghen alle de ryshoofden in het district der waterynghe van Eyensluys" 666 pd. gr.²⁰⁸. Het schepenkollege besprak op 19 oktober 1720, o.a. de zware schade veroorzaakt aan de duinen en de zeewerken door het tepeest van 16, 17 en 18 oktober.

Het Vrije zond de schepenen Willays en de Bergh uit om op 28 oktober „de zeehoofden van de prochie van Heyst naer Blanckenbergh” te schouwen. Hun inspektietocht verliep bijgevolg langs het strand, van Heist naar Blankenberge toe. Het rapport bespreekt 18 gewone hoofden en 3 dwarshoofden, maar geeft geen enkele detail waardoor we de genoemde zeewerken zouden kunnen lokalizeren. De 'achterhoofden' van nr 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9 en 16 waren gedeeltelijk of „teenmael ghedestruert”. De hoofden 6, 10, 17 en 18 waren „ten deele ghevageert”. Bij de nummers 7, 11, 12, 13 en 14 moest het achtereinde hersteld worden. De dwarshoofden tussen 6 en 7, tussen 11 en 13, en tussen 15 en 16, hadden erge schade geleden. Het verslag eindigt als volgt: „den tee van der zee-kuste is alomme vernieticht soo dat, om den selven wederom te becommen, alomme nieuwe haeghen sullen moeten worden gestelt”²⁰⁹.

De schepenen Accaert en Detollenaere gingen op 9 december zien in hoeverre de zwaar gehavende rijswerken van Eiesluis hersteld waren, en hoe ze het winterweer doorstaan hadden. Deze keer wordt het hoofd nr 1 nader gesitueerd. De genoemden begonnen immers hun schouwing op het strand, 30 R ten oosten van nr 1, „lancx den cant van Heyst”. Daar vonden ze de duinenrij slechts 1 R hoog, en bovenaan 3 voet breed. Bij de nummers 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13 en 14 noteerden ze: „opereynde gheheel ghedestruert”; bij nr 3: „het werckvolck nogh besigh met te herstellen”; bij 15 en 16: „in staete bevonden”. De overige hoofden worden niet besproken. Verder blijken er meer dan de bovenvermelde drie dwarshoofden te liggen. Het dwarshoofd tussen 3 en 4, tussen 12 en 13, en tussen 13 en 14, waren geheel verzand, „ende den duyn daer achter gheheel inghecalft”²¹⁰.

Vervolgens werkte het Vrije de zeewerken van Eiesluis helemaal bij. De provincie Vlaanderen bood financiële hulp. De ontvanger van het Vrije boekte op 6 april 1721 750 pd. gr. om die „te employeren tot betalynghe van becostynghe vande beschadigde dycken ende andere zeewercken der waeterynghe van Eyensluys”²¹¹. Maar het bleek meer en meer dat niet alleen de zee de zeeeringen bedreigden: de kustbewoners trokken stukken van de rijshoofden om die als brandhout te gebruiken.

Het schepenkollege besprak op 27 november 1722 een bericht van de sluismeesters van de Blankenbergse Watering en van Eiesluis. Dezen klaagden erover dat er veel hout van de zeewerken gestolen werd²¹². Daarop reed krikhouder Willaëys verscheidene keren „langhst de duynen tot beletten de schaede, die door sommige personen aen de ryshoofden souden ghedaen worden”²¹³. Ook in de volgende jaren reed Willaëys af en toe uit „tot doen recherche inde duynen”.

Het Vrije besteedde, in de periode 1720-30, de volgende sommen aan „het repareren ende verlangen alle de ryshoofden in het district der waterynghe van Eyensluys”: 1720-21, f° 366vo, 1.722 pd. gr.; 1721-22, f° 346ro, 1.343 pd. gr.; 1722-23, f° 352ro, 1.301 pd. gr.; 1723-24, f° 351vo, 1.314 pd. gr.; 1724-25, f° 358vo, 1.518 pd. gr.; 1725-26, f° 360vo, 1.996 pd. gr.; 1726-27, f° 359vo, 1.466 pd. gr.; 1727-28, f° 386vo, 2.258 pd. gr.; 1728-29, f° 399ro, 1.076 pd. gr.; 1729-30, f° 413ro, 1.686 pd. gr.

Het feit dat twee inwoners van Heist in 1729 aangehouden werden, wegens het stelen van strandhout, verschaft ons enkele interessante details. Op 21 januari ondervroegen de schepenen Detollenaere en D'hooghe eerst Maarten Ternaut, oud „veertigh jaeren, gheboortigh van Heyst ende, voor syn ghevangh, aldaer arbejder”. Hij werd ervan beschuldigd „dat hy van

tyde tot tyde is treckende uyt de hoofden alle soorten van stocken”.

M. Ternaut verklaarde „syne huysvrauwe sulcks ghedaen te hebben uyt noodt, omme dies sy niet en hadde om haeren hoven te verwar-men”. Op de vraag „waer dat hy ghecommen is aen de stocken, dienende tot de ryshoofden, gheleghen hebbende op synen solder”, antwoordde hij „deselve te hebben ghevonden op het stranghe, welcke plaets een alf myle ofte meer was afgeleghen van het hoofd, welcke stocken aenghedreven commen van Walcheren, Zeelant, t' landt van Casand ende andere”.

Françoise Fieuws, „oudt ses en dertigh jaeren, huysvrauwe van Maerten Ternaut, geernaert vanghster”, werd ervan beticht dat zij „heeft ghetrocken diversche stocken ende beschadicht de dry lest hoofden vanden westkant”. Dit loochende zij, en toen haar gevraagd werd „waer sy ghecommen was aende ryshoofd stocken op haeren solder bevonden”, antwoordde ze, „deselve te hebben ghehaelt aende Peerde marcq tusschen Knocque ende Sluys”.

Het tweede punt van de beschuldiging luidde „dat sy den alm, haer alhier ghevoont, heeft ghetrocken uyt de duynen”. Maar F. Fieuws „verclaert den selven te hebben ghesneeden uyt de duynen alwaer de koyen van differente persoonen syn loopende, welcken ghenamt wordt den breeden duyn, ende het selve te hebben ghedaen omme dies sy, in soberen staet synde, gheene materie en hadde om haer te werken”²¹⁴. Uit het geval van de aangehaalde twee Heistenaren kunnen we alvast de volgende zaken afleiden : 1. de kustbewoners hadden reeds lang de gewoonte om langs het strand en in de duinen te lopen, en vandaar alles mee te nemen wat hen nuttig kon zijn; 2. in 1729 lagen er te Heist zeker een paar rijshoofden op het strand.

Op 10 januari 1730 berekenden de schepenen van het Vrije hoeveel geld ze van 1700 tot

1729 ten behoeve van de zeewerken van Eiesluis voorgeschoten hadden. Toen ze van de totale som de gelden aftrokken, die de Leden van Vlaanderen reeds betaald hadden, kwamen ze tot de bevinding dat de Provincie hen nog 105.949 g schuldig was. Ziehier de verdere onkosten voor de zeekering van Eiesluis : 1730-31, f° 389ro, 1.348 pd. gr.; 1731-32, f° 395vo, 1.362 pd. gr.; 1732-33, f° 381vo, 1.478 pd. gr.

Schepenen reden op 4 december 1733 van Blankenberge „langst de duynen naer Heyst tot nemen vieu de lieu nopende de schaede door het tempeest in 9bre voorgevallen”²¹⁵. De bespreking van 19 december precizeerde de zware storm op 21, 22 en 23 november. Het Vrije besloot aan de Leden van Vlaanderen een voorschot van 3.000 g te vragen om de zeekering te herstellen „volghens hunne notoire plicht ende obligatie”. De Provincie verklaarde zich akkoord om bij te springen in afwachting dat de Grote Raad een uitspraak deed in het proces tussen het Vrije en de Provincie aangaande de zeewerken²¹⁶. Inderdaad op 26 december ontving het Vrije 500 pd. gr. van de Vier Leden²¹⁷.

Verdere uitgaven voor Eiesluis : 1733-34, f° 401ro, 1.483 pd. gr.; 1734-35, f° 402vo, 1.458 pd. gr.; 1735-36, f° 403vo, 1.810 pd. gr.; 1736-37, f° 401ro, 1.236 pd. gr.; 1737-38, f° 391vo, 1.199 pd. gr.; 1738-39, f° 402ro, 1.412 pd. gr.; 1739-40, f° 400ro, 1.966 pd. gr. Jan van Windekens 'strangebaes' in de sektor Blankenberge meldde op 27 februari 1736 „groot peryckel van deurbraecke op drye differente plaetsen vande oostsyde van Blanckenberghen door de duynen ter oorsaecke vanden swaeren continueerenden storm”²¹⁸. Het Vrije stuurde terstond een paar schepenen om tussen Blankenberge en Heist te „invigileren langst de duynen de deurbraecke vande zee”. Schepenen d'Erquisia heeft „gedeurende de nacht geinvigileert langst

den duyne, ende namentlick aen de plaetse soogenaempt de galghe schaere²¹⁹, tot prevenieren het doorspoelen vanden duyn²²⁰.

In paragraaf 13 zagen we reeds dat het Vrije de Lisseweegse Watergang en de Noordvaart gebruikte om hout en stenen naar de kust te brengen. Dit materiaal werd langs de Kruisvaart verder doorgevoerd. Na enige tijd voelde men de nood om ergens langs de duinen een opslagplaats in te richten. Schepenen reden op 19 april 1736 naar Uitkerke, en bezagen daar een „partie van 4 lynen lants, jeghens d'abdie vanden Duynen in cheynse ghenomen tot maecken eene logie ende landinghe voor de materialen noodigh tot het maecken ende reparieren de ryshoofden ende andere zeewercken”. De loods, Staakhuis geheten, werd kort daarna gebouwd²²¹.

Nadat het proces tussen, enerzijds het Vrije en Eiesluis, en anderzijds de Leden van Vlaanderen, reeds vele jaren was blijven hangen, werden de twee partijen op 13 februari 1739 weer samengeroepen. Vanaf die dag kwamen de twee standpunten dicht bij elkaar. Op 11 mei werd een akkoord gesloten aangaande „het secours t gonne de provintie jaerelycx saude moeten contribueren in het onderhout, restauratien ende reparatien van de ryshoofden ende andere zeewercken”. We vatten hier slechts de voornamepunten samen :

1. De som van 2.991 pd. gr., die het Vrije in 1700 aan de watering Eiesluis voor haar zeewerken voorschoot, „sal blyven ghequeten ende gherecompenseert” met de 1.800 pd. gr. die de Provincie Vlaanderen op 16 februari 1714 betaald heeft. 2. Het Vrije zal voortaan alle onkosten van de zeeeringen van Eiesluis dragen. 3. Omdat het Vrije en Eiesluis sedert 1663 de zeewerken bekostigd hebben, zal de Provincie ieder jaar op 1 mei „ten eeuwichen daeghe” 5.000 g bijdragen aan het Vrije, en wel vanaf

1714. Dit betekent 130.000 g voor de periode 1714-39; daarvan zal de Provincie dadelijk 3.000 g betalen. 4. Van die 130.000 g moeten alle bijdragen, die de Provincie volgens het vonnis van 1685 (zie par. 10) aan Eiesluis betaalde, en nog een paar andere sommen afgetrokken worden. 5. Alle eisen van de Provincie tegenover het Vrije en omgekeerd blijven voortaan 'onverleth'²²².

Aangezien de zeeeringen van Eiesluis, sedert het akkoord van 9 mei 1739, volledig onder het beheer van het Vrije vielen, heeft het schepenkollege op 9 april 1740 besloten de Graafjansdijk te verpachten : „eene zeedyck beginnende van aen de stede van Blanckenbergh, oostwaert streckende op tot aende prochie van Heyst”. Een jaar graspacht liep van 1 mei tot 31 december. De pacht ving aan op 1 mei 1740²²³. Een termijn duurde gewoonlijk drie jaar. Hier volgen de inkomsten van de Graafjansdijk voor de periode 1740-90 :

Jaar	pd.	sch. gr.
1740	150	—
1741	14	8
1742	17	8
1743	31	17
1744	31	17
1745	14	1
1746	14	1
1747	14	1
1748	14	1
1749	22	—
1750	22	—
1751	22	—
1752	15	—
1753	15	—
1754	15	—
1755	24	13
1756	24	13

Jaar	pd.	sch. gr.
1757	21	5
1758	23	9
1759	23	9
1760	23	9
1761	19	19
1762	19	19
1763	19	19
1764	25	—
1765	25	—
1766	25	—
1767	26	10
1768	26	10
1769	26	10
1770	37	4
1771	37	4
1772	rekeningen ontbreken	
1773		
1774		
1775		
1776		
1777	35	3
1778	30	10
1779	31	—
1780	33	15
1781	33	15
1782	25	8
1783	36	10
1784	33	15
1785	ontbreekt	
1786	30	3
1787	rekeningen ontbreken	
1788		
1789		
1790	32	7
1791	34	—

15. De volkstelling van 1748

Hoofdman Bartolomeus Amandels maakte op 4 maart 1748, in opdracht van het Brugse Vrije, een lijst van de bevolking van Heist. Bij de meeste inwoners noteerde hij de aard en de omvang van hun bedrijf. De gebruikte grond omvatte 1.139 G 55 R, de totale bevolking 301 personen. Het aantal gezinnen bedroeg 59. Deze werden in 5 categorieën ingedeeld. De eerste groep omvatte pastoor Ignatius Bocxtaele en zijn zuster, koster Pieter Colens en zijn vrouw.

Er waren 11 grote boeren: Jan Quintens, 4 dienstboden, 160 G (Boerenhof); Jakob Debouvere, 2 dienstboden, 138 G; Jakob Deroo, 3 dienstboden, 125 1/2 G (ten zuiden van de molen); Jakob Lootens, 104 1/2 G; B. Amandels, 1 dienstbode, 100 G (Pannehofstede); Renier Sonnevile, 3 dienstboden, 99 G; Rochus Mengé, 84 G; Lenaart Bybouw, 73 G (Louage); Jakob Wulles, 2 dienstboden, 64 G; Jakob Meyers, 55 G; Pieter Lesy, 53 G. De lijst noemt J. Quintens een vetlegger, d.i. vee-mester; deze gebruikte inderdaad een paar 'vetweiden' in de zuidwesthoek van de parochie. R. Sonnevile en J. Quintens staan geboekt als 'pointer'²²⁴.

De derde groep bevat de neringdoenden: molenaar Pieter Desmidt; hoefsmid Frans Van-gelder; wagenmaker Pieter Coppet; timmerman Lenaart Decler; brouwer-herbergier Frans Fonteyne, 1 bediende, 13 G; brouwer-herbergier Jakob Degroote, 1 bediende; metser Jozef Vanoutryve; de winkeliers Jakob Swiels en Adriaan Lacot, die 9 G uitbaatte; de schoen-makers Jakob Degroote en Willem Deroo; stro-dekker Frans Degroote; schaper Jakob Tarasse. F. Fonteyne en A. Lacot waren tegelijk tiende-pachter.

De categorie arbeiders en kleingebruikers

was de talrijkste. Staan geboekt als arbeider : Jozef Vanhecke, Andries Ramaudt, Lodewijk Haeckx, Willem Amys, Frans Deroo, Jakob Vanhille, Pieter Wittebolle, Lodewijk Vandenberghe, Vincent Goole, Filip Pincket, Kornelis Neutens, Nikolaas Debrock, Laureins Tarasse, Kornelis Matheus. Daarnaast wordt bij 4 gezinshoofden geen beroep genoteerd : Emmanuel Vantorre, Filip Cools, Lenaart Samson en Frans Haeckx, en waren er drie weduwen : Marianne Devroe, Klara Lacot en Magdalena Duburgh. Onder de bovengenoemde kleingebruikers traden er vier op als tiendepachter : de reeds genoemde J. Vanhecke, 12 G, en J. Haeckx, 5 G; verder Paulus Savels 10 1/2 G en Bartolomeus Devroe, 8 G.

In bovenstaande groep wordt van 16 personen gezegd dat ze, wegens ziekte of ouderdom, moeite hadden „om de cost te cryghen”, ofwel dat ze door de Armendis in een gezin uitbesteed waren. De vijfde groep omvat de disgenoten, nl. 10 gezinnen die door het armenbestuur onderhouden werden. Worden arbeider genoemd : Pieter Biesman, Kornelis Hoste, Pieter Desmidt, Pieter Hasebroeck, Jan Slimbroeck, Pieter Mestagh en Jozef Calmeyn. Verder vinden we nog : Michiel Vandembecke, Pieter Broekaert en een weduwe. Het totale aantal Heistenaren, die in 1748 door de Dis onderhouden of uitbesteed waren, bedroeg 66, d.i. ruim 20 %²²⁵.

Hier geven we de namen van Heistenaren, die niet in de telling van 1748 en niet in de parochierekeningen van 1680 tot 1742 vermeld worden, maar wel in de parochieregisters van de bedoelde periode opgetekend staan :

1680 : Mattheus Lucx, Frans Simoens, Zeger Boens, Sebastiaan Verrie, Pieter Roone, Joos Dewulf, Jan Snauwaert, Jan Decauwere, Paulus Vannieuwmunster, Rogier Coopman.

- 1681 : Pieter Bollengier, Jan Eechout, Kornelis Broeckaert, Anthonis Deganck, Maarten Tournoy, Jan Wilsoet.
- 1682 : Kristoffel Tempelaere, Jakob Baert, Joos Verschoore, Jan Constandt, Lodewijk Defrance, Pieter Myncke, Joos Baert, Jakob Declercq, Geraart Duburgh (= Verburgh), Jakob Dudon, Jakob Raes, Pieter Geyle.
- 1683 : Frans Verbeke, Willem Bogaert, Jakob Claeys.
- 1684 : Adriaan Deganck, Pieter Drubbel, Pieter Verschoore, Karel Dewaey, Kornelis Deraet, Pieter Omers.
- 1685 : Jan Gillioens.
- 1686 : Anthonis Maes, Jakob Denut, Pieter Duburgh, Jan Decerne, Jan Devos.
- 1688 : Kristoffel Vandepitte.
- 1689 : Jan Vanpoucke.
- 1690 : Jan Deman, Jan Schertecousse, Pieter Suwier.
- 1691 : Michiel Vannieuwmunster, Pieter Wille, Joos Denut, Jakob Schertecousse.
- 1692 : Domien Reviers, Joos Dewilde, Simon Bibouw.
- 1693 : Joos Verburgh, Willem Timmerman, Pieter Vanryckegem.
- 1694 : Willem Dewilde.
- 1696 : Jan Demauw, Pieter Lauwers, Bartolomeus Vannieuwmunster, Pieter Cornelis, Jan Haesebroeck, Jan Mareyt, Maarten Degroote, Laureins Lecouf.
- 1697 : Frans Delanote, Pieter Slagmulder.
- 1699 : Adriaan Ghelein, Jan Broeckaert, Jan Decachel, Ignaas Debuck.
- 1700 : Jan Amys, Pieter Samson, Nikolaas Segers.
- 1702 : Diederik Dudon, Joos Snauwaert.
- 1703 : Jakob Hax.
- 1704 : Hendrik Dudon, Pieter Amandels.
- 1705 : Maarten Wittouck, Andries Dobbelaer.

- re, Simon Krekels, Arnold Penninck.
- 1706 : Egidius Vantorre, Joos Rotsaert, Jakob Amandels.
- 1707 : Jakob Verstraete, Pieter Maes, Michiel Vandenbecke, Valentinus Versick, Jan Bauwens.
- 1708 : Lenaert Broeckaert, Adriaan Lux, Nikolaas Vantorre, Jakob Gauweloose.
- 1709 : Jan Haesebrouck, Simon Drigout.
- 1710 : Michiel Verlaere, Lieven Vandemoortele, Pieter Aers, Albrecht Clauws.
- 1711 : Pieter Blauwet, Jakob Verhille, Bartolomeus Verrye, Jan Wittenbal.
- 1712 : Theodoor Bastiaen, Simon Dryepont.
- 1713 : Willem Pladys, Jan Devisch.
- 1714 : Jan Fockedeij.
- 1715 : Jan Degroote, Egidius Vandewatere, Tomas Vandenbussche.
- 1716 : Jozef Deraedt, Lenaert Verlinde, Paulus Dewilde, Egidius Terasse, Domien Deroo, Gijsbrecht Tavernier.
- 1717 : Jozef Vanhoucke.
- 1718 : Karel Schram, Willem Pieters, Kornelis Debusschere, Willem Breynaert.
- 1719 : Pieter Verbeke, Kornelis Blommaert, Jozef Dewulf.
- 1720 : Willem Bastoen, Geraart Lerck, Maximiliaan Vannieuwmunster.
- 1721 : Laureins Pinte, Jan Bossé.
- 1722 : Jakob Terasse.
- 1723 : Kornelis Edelinck, Kornelis Meyers, Nicodemus Verlinde.
- 1724 : Frans Debacker, Pieter Debruyne.
- 1725 : Frans Costers, Kornelis Mattheus, Jan Witgeer.
- 1726 : Juliaan Deboodt, Pieter Vandenberghe, Jakob Meyers, Maarten Bultinck, Lucas Degroote, Pieter Edelinck.
- 1727 : Jakob Cosyn, Egidius Hoemaeker, Frans Deroo, Jakob Dereere.
- 1728 : Egidius Viane, Jakob Vio.
- 1729 : Jakob Costers, Filip Ketels.
- 1730 : Tomas Denau, Jan Matthys, Frans Dudde.
- 1731 : Rochus Mengé, Jozef Vandecaveye „officinarius franconatus”, d.i. „dienaer” of ordebewaker in de dienst van het Vrije.
- 1732 : Pieter Timmerman, Kornelis Allaert, Emmanuel Vantorre.
- 1733 : Lodewijk Aic (= Hax of Acx), Maarten Ternou, Jan Samson.
- 1734 : Kornelis Hoste, Frans Boute.
- 1735 : Adriaan Lecouf, Jozef Bossaer.
- 1737 : Jakob Moyses, Frans Segers, Maarten Everaert, Jan Slembrouck.
- 1738 : Pieter Meirschaeft.
- 1739 : Lenaart Vlaminck, Willem Decloet.
- 1740 : Maarten Cornelis, Laureins Terasse, Egidius Scherleye, Jan Boey.
- 1741 : Pieter Lievens.
- 1742 : Jakob Hampe.
- 1743 : Nikolaas Haelewyn.
- 1744 : Kornelis Schardyn.
- 1746 : Urbaan Vandevelde.
- 1748 : Pieter Lootens, Jakob Savels.

Dank zij nota's in de ommeloper van Heist, opgenomen in 1754, kunnen we enkele bewoners situeren : Jan Vlamynck op het Hof van Koudekerke; Benedictus Vanlantschoot in het driehoekig blokje; weduwe Simon Vanaelst, Kornelis Hoste en Jan Snauwaert in het noordblok; Jan Rotsaert, Willem Decloet, weduwe Pieter Haesebroeck, Jan Bienstman en Pieter Boey in het middenblok; Frans Vangeldere in de Kroon; weduwe Jakob Degroote, Kornelis Neutens en weduwe Renier Sonnevile in het 26ste Eie; Jan Vanslembrouck, Lenaert Samson, Jakob Wittenbal, Jakob Vanhille en Pieter Broeckaert in het Oostdorp.

Vele van de bovengenoemde personen heb-

ben slechts tijdelijk in Heist gewoond; sommige families zijn na 1750 uitgestorven. Anderzijds zullen honderden hedendaagse Heistenaars zien dat hun stamvader reeds vóór 1750, of zelfs reeds vóór 1700 in hun gemeente gevestigd was. We noemen slechts de meest tipische gevallen : ca. 1640 Jan Degroote, Elias Vandierendonck; ca. 1655 Kwintin Brouckaert; ca. 1695 Jan Savels; ca. 1700 Egidius Vantorre, Andries Dobbelaere.

16. De Heistse zeevisserij herleeft

Op het einde van de 16de eeuw is, samen met de dorpskom, de bloeiende vissersnering van Heist tenietgegaan. De haringbuizen en de vischuiten waren vernield of verdwenen. In de eerste helft van de 17de eeuw konden de weinige bewoners van het Noorddorp alleen trachten langs het strand vis te vangen. Dat deze methode van vissen toen met alle soorten van netten beoefend werd, blijkt uit het feit dat het reglement van Keizer Karel, betreffende de maaswijdte, op 15 oktober 1614 opnieuw moest gepubliceerd worden²²⁶.

In de bedoelde periode bedreven slechts enkele bewoners van de dorpskom van Heist een ambacht of een nering²²⁷. Andere verdienden hun kost als dagloner bij de boeren. In de rekeningen van Eiesluis ontmoeten we af en toe een Heistenaar, die voor het waterschap karweien verrichtte, b.v. watergangen delven, wegen herstellen, helm planten. Bij de meeste huizen van de kom behoorden enkele roeden „hovenierynghe”, d.i. groententuin. Onder de neringdoenden, die in de 17de eeuw door de parochie belast werden, vinden we nooit een visser vermeld. Het strandvissen vormde inderdaad een arm beroep. De landbouw en de veeteelt betekenden de voornaamste bronnen van inkomsten voor de Heistse bevolking.

Op alle stranden van de Vlaamse kust sleepten men netten door het water. Uit de bundel „Specificatie van de hutten in t Vrye”, opgesteld in 1665-66, vernemen we dat, in de duinen tussen Blankenberge en Oostende, een aantal personen in hutten woonden. Enkele ervan trachtten te leven van de opbrengst van een stuk duinengrond en van de strandvisserij. Volgens het bedoelde dossier beoefenden de volgende gezinshoofden het strandvissen. Te Klemserke : Antoon Dejonghe, „arbeyer ende visscher van gheernaert, houdende twee coyen met ontrent de vyf ghemeten heylandt”; Michiel Debruyne „gheneerende hem met vysch te vercoopen, gaende met een esel van dorpe te dorpe, voorts houdende 2 coyen”; Willem Vanneste, „schoenlaper van syn stiel, ende hem gheneerende met visch te vanghen ende vercoopen, houdende drie coyen met ontrent thien ofte elf ghemeten landts”; Joris Versliepe, „arbeyer ende visscher van gheernaert”; Roeland Baert, „arbeyer ende visscher van gheernaert”. Te Bredene : Geraart Joris, „inden somer vischende gheernaert”²²⁸.

Steeds opnieuw werd erover geklaagd dat de vissers te nauwe mazen gebruikten. In augustus 1668 zond de prokureur-generaal van de Raad van Vlaanderen zijn substituut om te „gaen visiteren tot Blanckenberghe, Oostende ende Nieupoort de netten aldaer, of deselve hebben haer behoorlicke maesschen, ende nyet en zijn contrarie de placcaeten angaende de visscherie”²²⁹.

De strandvisserij bloeide verder. De Baljuw van het Vrije betoogde tegenover het schepenkollege dat allerlei personen, „gheene neerynghe doende, woonende ontrent den zeekandt”; tegen de verordeningen van de overheid in, visten „met alle sorten van netten, soo om groote als cleene visschen te vanghen”. Ze veroorzaakten grote schade door „dien sy sey-

nende ende de cleene visschen ten lande slepende, daer uut waren nemende de groote, de cleene lieten ligghen opden oever". De Baljuw beklemtoonde dat de kleine vissen moesten dienen als voedsel voor de grote. Het Vrije besloot op 5 mei 1685 het plakkaat van 15 oktober 1614 nogmaals te publiceren²³⁰.

De verordening van 1685 aangaande het strandvissen verwekte even weinig resultaat als de vorige. De kustbewoners sleepten verder „seyntetten" met te smalle mazen. Op 19 augustus 1726 reisde een schepen „naer Lef-finghe tot informeren nopende het seynen"; hij bezocht vermoedelijk ook de aanpalende kustgemeenten²³¹. Ook ten oosten van Oostende bedreef men de strandvisserij. We verwijzen naar de garnaalvangst van Heist uit 1729²³². Het bedrijf van de Heistse strandvissers was zo onbeduidend, dat J. De Smedt in de volkstelling van 1748 geen enkel gezinshoofd als visser vermeld vindt²³³. Toch werd er druk gesleept. Krikhouder Bouvaert reed op 21 september 1751 „langst de zee custen tot doen afhaelen van cheners de verboden netten"²³⁴. Daarop publiceerde het Vrije een verordening: „Het magistraet s' lants vanden Vryen ten jaere 1752 bevonden hebbende dat verscheyde persoonen langst de zeecusten bestonden te visschen met netten genaemt cheyn-netten ofte pynck-netten, welckers maerssche minder syn dan vyf ghemeene zeelieden duymen, contrarie aen het placcaet van den 15. octobre 1614, hebben by ordonnantie politique van den 15. january verboden te visschen langst den geseiden kust, van St Jans dagh (= 24 juni) voorwaerts tot den lesten ougst, met netten minder maersschen hebbende als van dry en half gemeene zeelieden duymen, emmers als hier nevens uytghedrukt staet²³⁵; alsmede den voorderen tydt van het jaer met netten welckers maerschen minder zyn als vyf duymen voor-

seyt; ditte in conformiteyt van seker decreet van de majesteit, verleent ten jaere 1616 aen die vande stadt ende port van Nieuport"²³⁶.

Ondertussen hadden Nieuwpoort en Oostende, geholpen door enkele gunstmaatregelen van het Oostenrijkse landsbestuur, in het midden van de 18de eeuw hun vissersbedrijf weten uit te breiden tot een bloeiende diepzeevisserij. In die periode beoefenden de Blankenbergaren vooral de vangst van verse vis. De genoemde drie kustplaatsen beschikten over stadsrechten, en konden daardoor gemakkelijker hun vissersnering organiseren. Ook waren ze van verscheidene tolgelden en andere verplichtingen vrijgesteld²³⁷.

Aangezien de Heistenaren niet van de zojuist genoemde voordelen genoten, kwam het heropleven van hun vissersbedrijf veel trager op gang. Spijtig genoeg kunnen we het begin van deze heropbloei niet heel precies dateren, omdat de parochierekeningen 1742-43 tot 1759-60 ontbreken, en omdat juist in die periode de Heistenaren weer een paar visschuiten uitredden.

De rekening 1760-61 bevat een rubriek „baete tauxatie pointinghe cortgesetene als visschers". Jakob Dewaey, Jan Dewaey en Karel Desmidt staan geboekt als „stierman". We nemen dan ook aan dat de Heistse vissersvloot drie sloepen omvatte. Verder waren er tien belast als „maet", nl. Nikolaas Geselle, Jakob Vallein, Kornelis Meysman, Pieter Vandemoere, Jan Latomme, Filip Devooght, Andries Homers, Jan Vantorre, Jan Desmidt en Jan Brouckaert. Er worden geen lavers (scheepsjongens) vermeld. Het bedrijf van een stuurman stond gelijk met 1/2 G, dit van een matroos met 100 R. De gehele visserij was toen 3 G 250 R waard, en bracht 2 pd. 19 sch. 10 gr. parochiebelasting op²³⁸.

De vissers van Blankenberge en Heist legden

zich toe op de kleine visvangst, d.i. de vangst van vis die vers aan wal gebracht wordt. G. Van Rie noemt de soorten die toen vooral gevangen werden: sprot, gul, wijting, bot, griet, schar, tarbot, tong, rog, robaard, garnaal, krab, mosselen²³⁹.

Op de kleine Blankenbergse en Heistse schuit bestond de bemanning uit een stuurman, drie maats en soms een laver. Na de verkoop van de vangst trok men eerst het deel van de reder en allerlei onkosten af. Nadat de stuurman een klein „voordeel” gekregen had, werd de overige winst in vijf gelijke delen verdeeld, nl. het onderhoud van de schuit en het deel van de vier bovengenoemde bemanningsleden. De verkoop van de kleine vis bracht voor de bemanning een „overgeld” of „kordeel” op. Een andere, mogelijke bijverdienste bestond daarin, dat men in volle zee op een handelschip overstapte, om het de Schelde binnen te loodsen²⁴⁰.

Op 9 januari 1762 publiceerde het schepencollege van het Brugse Vrije, op bevel van het Landsbestuur, een verordening, die de aandacht vestigt op een nog niet vermelde vissoort. De schepenen hebben, „tot beletten den inbrengh ende debite van ongesonde spyse, verboden te visschen op de sardinen, de selve binnen den lande te bringhen ende aldaer te debiteren”²⁴¹.

Aangezien er te Heist geen georganizeerde visverkoop bestond, trachtten de Heistse vissers hun vangsten te Blankenberge binnen te smokkelen, en daar onder de lokale vis te mengen. Daartoe bouwden ze een huisje langs de zee te Uitkerke, juist buiten het grondgebied van Blankenberge. Tenslotte erkende het oktrooi van 12 februari 1763 Heist als een vrije vissersplaats. Dit feit bevorderde ten zeerste het visserijbedrijf van de Heistenaren. „Het Franse hof is voor Blankenberge een zeer belangrijk

afnemer”, zo schrijft G. Van Rie. Aangezien de Blankenbergaren niet altijd over voldoende voorraad beschikten, voerden ze er soms aan uit Heist. Zo blijkt dat een deel van de Heistse visvangst te Versailles belandde²⁴².

Het getal stuurlieden bleef te Heist gedurende enkele jaren gelijk, maar het aantal maats schommelde wat op en neer. Rekening 1763-64 vermeldt als stuurlieden Marinus Pauwels, Jakob Witgeer en Jan Hoste, rekening 1766-67 Karel Desmidt, Jan Van Outryve en Andries Somers, en daarnaast elf matrozen, nl. Nikolaas Gheselle, Jozef Desmidt, Jan Vantorre, Filip Devooght, Jan Degroote, Edward Brouckaert, Jan Hoste, Marinus Pauwels, Gillis Terrasse, Nikolaas Haesebrouck en Pieter Vandemoere²⁴³.

In 1768 trad F. Devooght in de plaats van J. van Outryve. Vanaf 1771-72 kunnen we de omvang van het vissersbedrijf alleen aflezen uit het aantal gemeten waarmee de gehele vissersnering gelijkgesteld werd. Deze oppervlakte steeg in 1773-74 tot 9 G en bereikte 1778-79 12 G. Het is duidelijk dat in de periode 1770-80 een paar vissersschuiten meer uitgerust werden. In 1787-88 stond de vissersnering gelijk met 13 G 100 R.

Dank zij de argumentatie van het Blankenbergs stadsbestuur om een schuilhaven te krijgen, weten we hoe sterk de Blankenbergse en de Heistse vissersvloot in 1780 was: 73 schuiten uit Blankenberge, „en 8 van de bijgelegen parochie van Heyst, loopen wekelijks in zee; iedere schuyt heeft gemeynelijk vyf mannen, onder welke veeltijds knegten van 13 en 14 jaeren”; een visserboot kan gemiddeld 7 jaar gebruikt worden²⁴⁴.

In de bedoelde periode kwamen de Heistse vissers, die hun vangst te Blankenberge aanvoerden, af en toe in botsing met de plaatselijke verordeningen. In 1786 werden er een

paar aangehouden. Het Vrije betaalde 12 pd. gr. aan B. van Windekens, baljuw van Blankenberge, „over het loslaeten van verscheyde aerne visschers van Heyst uyt de gevangnisse tot Blanckenberge”²⁴⁵.

De parochierekeningen 1788-89 en 1791-92 ontbreken. In die jaren moet het aantal schuiten tot 10 opgelopen zijn. Immers in 1791 belastte de parochie 10 stierlieden, nl. Andries Omers, Jan Vandemoere, Frans Vandemoere, Jan Becke, Nikolaas Geselle, Jakob Geselle, Frans Degroote, Jakob Savels, Nikolaas Haesebrouck, Baltazar Malfeyt; en 29 matrozen, nl. Edward Brouckaert, Gerard Caille, Hendrik Decraemer, Jan Degroote, Juliaan Degroote, Karel Desmidt, Pieter Desmidt, Jozef Devooght, Michiel Gezelle, David Haesebrouck, Gregorius Kauyser, Filip Lateste, Jakob Malfeyt, Frans Omers, Jakob Omers, Frans Quintens, Domien Savels, Emmanuel Savels, Jan Savels, Michiel Savels, Pieter Sonnevile, Bernard Strubbe, Gillis Tarrasse, Pieter Vandemoere, Jan Vandierendonck, Kristiaan Vandierendonck, Jakob Vantorre, Jan Vantorre, Pieter Vlietinck²⁴⁶.

De rekening 1793-94 boekt slechts vier stierlieden, nl. Jan Becke, Jakob Geselle, Nikolaas Geselle en Jakob Savels, en 12 maats, nl. Michiel Geselle, Frans Omers, Domien Savels, Jan Savels, Michiel Savels, Albert Strubbe, Gillis Terrasse, Jakob Terrasse, Jan Vandierendonck, Kristiaan Vandierendonck, Jan Vantorre en Pieter Vlietinck²⁴⁷. We vinden geen verklaring voor het feit dat er in 1793 te Heist zes schuiten minder in zee staken dan in 1791. G. Van Rie, o.c. p. 97, konstateert in dezelfde periode ook te Blankenberge een achteruitgang van de vissersnijverheid. Schrijfster wijt deze regressie aan de inval van de Fransen.

17. De gemeente vóór de Franse Revolutie

Dank zij de landboeken van de kerk en nota's gevoegd in de ommeloper van de parochie (1670) kunnen we in de periode omstreeks 1755 enkele dorpsbewoners en boeren situeren. De weduwe van Paulus Savels woonde op Eienburg, een hoeveke op de plaats van de vroegere Noordpriestrage, Jakob Demunster op de Sacxbilk, Jan Vlaeminck op het Hof van Koudekerke, Benedictus van Landschoot op het driehoekig blok. Totdantoe had niemand zich op het Hoge Leen gevestigd.

Op de 480 R van de Armendis vinden we van west naar oost : Rochus Mengé, Kornelis Hoste en Kornelis Matheus. Heel waarschijnlijk baatte Jan Rotsaert het Papenhoofd uit, aangezien hij geheel het westelijk deel van het middenblok gebruikte. De drie perceeltjes van de Dis droegen twee woningen : a) „zynde dischhuys bewoont by aermen van desen disch, ende hun gelaeten tot onderhoudt, sonder pacht te betalen”; b) „een huysken bewoont by arme dischgenoten, ende gelaeten tot hun onderhoud”²⁴⁸. Weduwe Pieter Haesebrouck woonde op de 86 R, en Frans Vangelder hield de Kroon open.

Op de noordwesthoek van het 26ste Eie ontmoeten we Pieter Lefevere, daarnaast Jozef Derere, op de 60 R Simon Degroote, vervolgens Kornelis Neutens. Jan Slembrouck en Lenaart Samsoen woonden in het Oostdorp langs de Pompestraat, Frans Fonteyne in de Zwaan, Jakob van Hille en Pieter Brouckaert op de noordzijde van de Panneslag, Jozef Houtrive op de zuidzijde, Willem Cloet op de hoek van de Ooststraat. B. Amandels pachtte nog steeds de Pannehofstede.

We vonden de volgende boeren in de boven bedoelde dokumenten : Jakob Lauwaege (Veldegoed), Pieter Boeydens (Vannieuwenhuysse),

Jan Quintens (Boerenhof), Frans Desmidt (A. Desmidt), en in de Vardenaarspolder: weduwe Lenaart Bybauw (Louage), Kornelis Fockedeij (Respagnehoeve), Vandevelde (Jakobinessenhoeve). Pieter Desmidt woonde in het molenhuis, en weduwe Domien Deroo op de hoek Evendijk-Tiendeweg.

Vanaf 1756 legerden Franse troepen op de Vlaamse kust om mogelijke landingspogingen van de Engelsen te beletten²⁴⁹. In december stonden schepenen van het Vrije te Heist, Blankenberge en Wenduine „ter cause vande faitelyckheden aldaer begaen door de gecantonneerde troupen”²⁵⁰. Manschappen van het Vrije hielpen de kust bewaken. Te Blankenberge lag „de vrye compagnie vanden colonel de Betuyne”²⁵¹. Ook deze „soverainsgasten” gedroegen zich soms onbehoorlijk. Een schepen reed op 30 juni 1768 naar Knokke, Heist en Lissewege om te „reguleren de cantonnementen voor de troupen”²⁵². Het Vrije vergoedde ieder jaar de parochies, die moesten soldaten logeren en bevoorraden.

Karel van Lorreinen, goeverneur-generaal van de Oostenrijkse Nederlanden, beval nog meer manschappen naar de kustwacht te zenden. Schepenen van het Vrije reden midden maart 1759 rond in de streek rond Torhout, Roeselare, Oostende en Blankenberge „tot werven manschap ten dienste vande Majesteyt tot bewaeren de zeeusten”²⁵³.

Ook de kasselrie Kortrijk kreeg bevel om overal „te doen slaen den trommel ten eynde van te engageren ofte enrolleren eenen grooten nomber van vrywillige kust-bewaerders, langs de zeeusten tusschen Nieupoort ende Sluys”. De plaatselijke autoriteiten wierven tientallen vrijwilligers aan. Dank zij een bundel bewaarde inschrijvingsformulieren weten we hoeveel inwoners van enkele gemeenten uit het Kortrijkse naar de Vlaamse kust opgetrokken zijn: uit

Moeskroen 1, Rekkem 1, Dottenijs + Kooigem 11, Waregem 5, Olsene 2, Markegem 1, Grammene 1, Machelen 3, Deinze + Petegem 5, uit een niet genoemde plaats 6.

Ziehier een samenvatting van de voorwaarden gesteld voor de „vrywillige custbewaerders ten dienste van de Majesteyt, ende tot deffentie jehens alle landinghen op de zeeusten der provintie van Vlaenderen door de vyanden”. De dienst liep tot 31 oktober 1759. Ieder man kreeg „eenen soran ofte overal van wit couleur met roode opslaegers ende enen hoet”, en werd gewapend „met eene fusicque ende bayonnette, te furnieren by de Majesteyt ende met achthien schoten ofte cartouchen voor ieder garde”. Zolang de manschappen niet door hun kommandant opgeroepen werden, mochten ze zich zonder zijn toelating niet verder dan „een alve myle” van huis verwijderen, en kregen ze „vier stuver daegs”.

Wanneer een officier zijn mannen opriep, dan moest elk „hem voorsien, tsynen coste, van broodt voor vier daeghen, waernaer het broodt sal geleverd worden door de Majesteyt ghelyck aen de gereguleerde troupen”. Vanaf die dag kreeg ieder 8 stuivers. Een derde van de mannen zal men „doen cantonneren lanckx het strange, die exerceren in den handel der wapenen, ende die veranderen van maende te maende”. Dezen zullen logeren „in de baracken lanckx het strange”. „Het corps van de custbewaerders sal independent syn van alle andere militaire, ende sal syn voor den dienst der provintie van oost ende west-vlaenderen Oostenryckx, ende en sal maer moghen geemployeert worden in die provintie”. De goeverneur zou het corps „voorzien van officieren, sergeanten ende corporaels”²⁵⁴.

In het midden van de 18de eeuw begon men, evenals te Uitkerke en St.-Pieters-op-de-Dijk, ook te Heist percelen landbouwgrond te be-

bossen²⁵⁶. In de noordoosthoek van het 28ste Eie bevond zich een bos van 4 G (C 512-16), langs de zuidzijde van de Speelmansweg 3 1/2 G (C 461-62; 466), en langs de noordzijde 7 G, o.a. de Speelman (C 437-46), verder in het 30ste Eie, ten westen van de hoeve Coornaert 3 1/2 G (B 425; 431; 500), in het 35ste Eie 1 G (A 124-25), in het 23e Eie 3 G (A 30-31; 52)²⁵⁶.

De meeste van de opgesomde percelen behoorden aan de kerk van Heist. Dank zij de kerkrekeningen kunnen we uitmaken dat de beplanting vooral ca. 1760 gebeurd is. Het kerkbestuur kocht in 1760 24.000 „elsen planten tot maeken van eene partye bosch dese kercke competerende”²⁵⁷, deze kostten 9 pd. 12 sch. gr.; de beplante oppervlakte bedroeg 3 G. Andere percelen, die „veel tydts vague hebben gelegen”, werden „in de maent february 1762 bosch gemaect”²⁵⁸. De kerk liet inderdaad 4.500 elzen poten „in een jongen bosch dese kercke competerende”²⁵⁹.

De kerkvizitatie van deken Bernard Ryelandt verschaft inlichtingen over het grondgebied. Het in het Latijn gestelde rapport begint als volgt : „De parochie Heist was, voordat ze door het zeewater overspoeld werd²⁶⁰, ooit bekend zowel om haar uitgestrektheid als om haar talrijke bevolking. Ze was zeer vermaard wegens de verering van de H. Maagd, en daardoor heeft de kerk hier zeer veel goederen verworven. Heist is drie grote mijlen van Brugge verwijderd, strekt zich een goeie mijl naar het oosten uit, en een halve mijl naar de andere zijden. De parochie ligt in het gebied van het Vrije, en bevat geen andere gewijde plaatsen dan de parochiekerk.”

De Deken bespreekt ook de bevolking : „Deze parochie telt 210 kommunikanten die alle hun paasplicht vervuld hebben. Onder hen zijn er geen die slecht befaamd of verdacht

zijn. Er is geen gezworen en wettig aangenomen vroedvrouw aanwezig. Op zon- en feestdagen zijn de herbergen niet open gedurende de goddelijke diensten, tenzij misschien voor reizigers”²⁶¹.

Gillis Terrasse, die reeds vanaf 1750 de wegen en de dijken van Heist pachtte, staat vanaf 1763-64 als schapenboer belast door de parochie. Hij baatte de Pannehofstede en hoeve tegenover de kerk van Koudekerke uit. Over zijn bedrijf kunnen we interessante zaken mededelen dank zij het dagboek dat hij bijhield²⁶². De notities beginnen in 1765. Terrasse kweekte niet alleen runderen en paarden, maar ook een grote kudde schapen. Deze graasden, onder de hoede van een schaper, op de openbare wegen. Het dagboek vermeldt jammer genoeg slechts een keer de naam van de schaper, nl. Mathys Cremers²⁶³. In de periode 1765-1800 verkocht de boer ieder jaar een aantal schapevachten, dat varieerde van ca. 140 tot ca. 180²⁶⁴.

In 1767 trad Jozef Baervoets in de plaats van molenaar J. Latomme. In 1771 besteedde de gemeente 30 pd. gr. aan het herstel van de school, en bekostigde in 1773 „het legghen van blecke goten aen het costereel huys ende schoole deser prochie”²⁶⁵. Vanaf 1772 verschaft de parochie een bijkomend werk aan Frans Vandermeiren, „coster ende clockeluyder”. Deze ontving jaarlijks 2 pd. gr. voor „het extraordinaire gheluydt tot het vertrecken uyt de herberghen... davont clocke nopende het vertrecken uyt de herberghen”²⁶⁶. De post „schieten van quaede honden” komt weer voor in de rekeningen 1773-74 tot 1785-86. De parochie betaalde 2 sch. gr. per geschoten hond. De rekeningen geven echter zelden cijfers : eenmaal 3, eenmaal 5. Na de karwei gingen de jagers hun dorst lessen bij herbergier Simon Bouillon (1773) of David Latomme (1775).

In 1778 kwam Maria Servati zich als gezworen vroedvrouw in de gemeente vestigen. Ze was de echtgenote van Karel Quinten. Tenslotte vinden we in 1792-93 de volgende lijst neringdoenden en ambachtslieden: molenaar J. Baervoets, smid Bernard Renier, wagenmaker Simon Degroote, kuiper Pieter Strubbe, schoenmaker Frans Slembroeck, kleermaker Pieter Gerolf, strodekker Bernard Huys, de herbergiers Andries Homers en Joachim Neyts, de winkeliers Karel Desmidt, weduwe Savels en Michiel Hacx, schapenboer G. Terrasse²⁶⁷.

18. De kerkgemeenschap in de tweede helft van de 18de eeuw

Deken Ryelandt wijdde in 1764 een uitvoerig verslag aan de kerkbedienaars en het kerkgebouw van Heist. Het dak en de vloer van de kerk vereisten herstelwerk. Het hoofdaltaar was gewijd, die van O.-L.-Vrouw en die van St.-Antonius niet. De predikstoel zag er pover uit, maar de twee biechtstoelen en de zitbanken bleken nieuw te zijn²⁶⁸. Rond het kerkhof stond een bakstenen muur, behalve langs de tuin van de koster. Op het kerkhof was er een profane plek om ongedoopten te begraven. In de toren hingen twee klokken die, zoals bleek uit de opschriften, in 1680 gegoten waren²⁶⁹. In de sakristie bewaarde men de ornamenten en de gewijde vaten. Daar stond een kast die de rekeningen van de kerk, van de kapelanieën en van de Armendis bevatte. Vóór het tabernakel brandde sedert 20 jaar een lamp op de kosten van Jan Quintens. Achteraan bevond de doopvont zich in de gesloten doopkapel.

De kerk beschikte over de nodige ornamenten, doeken en boeken. Ziehier de inventaris van de vaten: een kostbare zilveren remonstrans; een grote zilveren ciborie met een ver-

gulde cuppa; een vergulde zilveren kelk met een patena; een kelk met een koperen voet, met een vergulde zilveren cuppa en patena; een versleten zilveren chrismatorium — men zal zich een nieuwe moeten aanschaffen; een klein zilveren vat om de zieken te bedienen; een mooie met zilver versierde missaal; twee kronen voor het beeld van de H. Maagd en het Kind Jezus; een klein zilveren vat voor de relikwieën van de H. Antonius; een versleten vaandel; een processiekruis; verder nog bescheidene koperen voorwerpen, o.a. een vat voor het gewijd water; een wierookvat met een scheepje²⁷⁰.

Ignatius Bocxtaete, uit Kaprijke afkomstig, 54 oud, was reeds 23 erfelijk pastoor van de parochie Heist. Hij had geen onderpastoor. Hij ontving een jaarlijkse vergoeding van de tiendenheffers van de parochie, nl. 60 pd. gr. van de Bisschop, en 3 pd. gr. van het St.-Janshospitaal. Hij bewoonde gratis een eerder bescheiden pastorie. Naar zijn zeggen vereisten het dak, de vloer, de deuren en de oven enig herstelwerk. Dit moest gebeuren op de kosten van de tiendenheffers.

De pastoor bezat 11 G 198 R waarvoor hij jaarlijks 6 pd. gr. pachtgeld ontving. Uit de bezittingen van de kerk trok hij inkomsten omwille van de volgende jaarlijkse prestaties: 10 pd. 8 sch. gr. voor 2 gezongen missen per week; 2 pd. 8 sch. gr. voor 24 missen ter ere van het H. Sakrament; 6 sch. gr. voor 3 gezongen missen ter ere van St.-Antonius, St.-Jakob en St.-Elooi; 5 pd. 6 gr. voor 16 jaargetijden; uit de goederen van de Armendis: 18 sch. gr. voor een jaargetijde met 9 lessen: 3 pd. gr. voor 10 jaargetijden met 3 lessen; 1 pd. gr. voor nog 2 jaarmissen; uit de goederen van de O.-L.-V.-Mis: 5 pd. gr. voor 40 gezongen missen; vanwege de parochie: 2 pd. gr. om de paters terminarissen te onthalen; 2 pd. 10 sch.

gr. om katechismusrijzen uit te delen; 1 pd. gr. voor de passiepreek.

De Kosterie stond op het vroegere Tiendenhof, dat aan de Bisschop toebehoorde. Het huisje werd deels door de parochie, deels door de tiendenheffers onderhouden. De koster betaalde 8 sch. gr. voor het gebruik van de tuin. Hij ontving jaarlijks 6 pd. gr. van de tiendenheffers, en 3 pd. gr. van de parochie. Hij moest 's morgens, 's middags en 's avonds de klok luiden. Hij kreeg 1/3 van de inkomsten van een begrafenis of een fundatie. De pastoor verklaarde dat zijn koster helemaal niet de gregoriaanse zang kende, en het Latijn zeer slecht uitsprak, maar overigens zijn dienst behoorlijk verrichtte. De koster onderwees slechts gedurende 2 of 3 maanden de schrijfkunst aan de kinderen, omdat deze gedurende de rest van het jaar toch niet de school bezochten.

De hoogmis werd op zon- en feestdagen om 10 u. gezongen; dan hield de pastoor een preek of een katechismusles voor de volwassenen. De vespers begonnen om 14 uur; daarna volgde een katechismusles voor de kinderen. Ook op de weekdays celebreeerde de pastoor een mis. Van driekoningen tot de Goede Week werden, op alle dagen van de week, behalve de zaterdagen, de kinderen op de eerste kommunie voorbereid.

De processie met het H. Sakrament ging rond op de feestdag zelf, op het feest van de H. Drieuldigheid en van de kerkwijding. Op die dagen werden het beeld van de H. Maagd en de relikwieën van de H. Antonius meege dragen. Omwille van de broederschap van de H. Rozenkrans hield men op de eerste zondag van elke zomermaand een processie rond het kerkhof²⁷¹; daarbij droeg men alleen het H. Sakrament en het beeld van de H. Maagd mee.

In de kerk van Heist bestond alleen de reeds genoemde broederschap. Deze was opgericht

op het gezag van een prior van de Dominikanen, maar verslapte zoals in andere parochies. Alleen op het feest van St.-Antonius werd een aflaat toegestaan aan hen die gebiecht en gekommuniceerd hadden. Deze aflaat was ingesteld door bisschop Van Susteren. De kerk van Heist bezat geen andere relikwieën dan die van de H. Antonius²⁷².

In de volgende jaren verrichtte het kerkbestuur enkele herstelwerken, en kocht het nieuw gerief voor de kerk: in 1766, geplaatst 112 voet „eecken goten langhst het dack deser kercke”, en „den regenback deser kercke” vermaakt²⁷³; in 1768, 670 „witte ende blauwe marbele steenen gheleydt binnen den choor deser kercke voor den hooghen autae”, en een nieuw register gekocht, waarop de pastoor „de respectyfve doopen, trauwen ende begravinghen” inschreef²⁷⁴; in 1770, „eene nieuwe belle ende het repareren vanden hane”.

Bij zijn visitatie van 1771 schreef deken Ryelandt een zeer beknopt verslag neer: de pastoor en de koster verrichtten stipt hun taak; er waren 218 kommunikanten, die alle hun paasplicht volbrachten; de kerk was in orde, maar het dak vereiste zwaar herstelwerk, dat ongeveer 1.000 g zou kosten²⁷⁵.

Zilversmid Frans Ryelandt leverde in 1773 „een silver wierooock vat, eenen silveren kelck²⁷⁶, patene ende lepelken, met het vergulden vanden selven kelck ende patene”, samen 87 pd. 18 sch. 9 gr. Op bevel van het Vrije kocht het kerkbestuur „eene nieuwe archive casse” voor de dokumenten van de kerk en van de Dis²⁷⁷. In 1776 kostte het schaliedak van de kerk 108 pd. 15 sch. gr., en schafte de kerk zich nog twee zaken aan: „eene cleene silvere siborie” en „eenen silveren wywaeter quispel”²⁷⁸.

Vanaf 1775 beschikken we weer over de rekeningen van de Armendis, en krijgen we

een beeld van de armenzorg. De dismeesters Pieter Boey en Jozef Galle inden de opbrengsten van de percelen die aan de Dis behoorden, o.a. 7 pd. 9 sch. gr. uit de verkoop van „de taillie” van een bebost perceel. De stokhouder van het Vrije schonk aan de Dis „den stuyver te ponde” uit alle openbare verkopeningen die hij te Heist hield, nl. in 1776 9 pd. 12 sch. 6 gr., in 1777 14 sch. 10 gr., in 1780 2 pd. 11 sch. 3 gr.

De dismeesters betaalden in de rekenperiode 1775-77 36 1/2 pd. gr. voor het onderhoud, de voeding, de verwarming en de kleding van enkele „aerme disch ghenoten”, nl. Willem Haesebrouck, Pieter Bienstman, Maria Bybou en Kornelis Hoste. Ze vergoedden 1 pd. 13 sch. gr. voor het brood, dat molenaar J. Baervoets ter gelegenheid van drie jaarmissen aan de armen moest uitdelen²⁷⁹.

De kerkrekeningen 1777-79 en 1779-81 meldden verder herstellingen aan het kerkdak, nl. voor het schaliewerk samen 90 pd. 10 sch. gr., voor het timmerwerk samen 111 pd. gr. In de periode 1785-88 werden in de kerk belangrijke vernieuwingen en herstellingen verricht: „het maeken van eene nieuwe sacristie”; een nieuwe kerkvloer leggen met „803 blauwe vloer steenen a thien stuyvers het stuck, ende 505 witte vloer steenen”, tegen 21 stuivers het stuk. De smeden Filip Lems en Delariviere maakten nieuwe vensters, 42 pd. 4 sch. gr.; glazenmaker Piessens leverde 212 voet glas, 20 pd. gr.; een timmerman plaatste „boiserie”, 159 pd. 7 sch. gr.; timmerman S. Reynaert leverde in 1786 „eenen nieuwen predickstoel”, 101 pd. 8 sch. gr.²⁸⁰.

Stokhouder Frans Clé schonk in 1787 1 pd. 3 sch. 7 gr. stuyvergeld aan de Dis. De dismeesters betaalden de huispacht van vijf behoeftige gezinnen, de „medicamenten ende chirurgiaele diensten”, die M. May, „meester

chirurgien tot Westcappelle”, geleverd had, kocht kleren en schoenen voor arme kinderen, en gaf roggemeel aan 10 personen. Al deze uitgaven kostten de Dis in de periode 1785-88 151 pd. gr.²⁸¹. In de kerkrekening 1788-89, f° 95ro, staat verder de post: 4 pd. 5 sch. 2 gr. betaald in 1789 aan Andries Debruyne, „coster ende schoolmeester... het leeren lesen ende schryven van d'aerme kynderen”.

In 1788-89 liet het kerkbestuur verder de kerk verbouwen en herstellen. Ziehier de geleverde prestaties: smid Bernard Reniers 6 pd. gr. smeedwerk; timmerman Jan Vantorre werkte aan de „hoofden van clocken”, 13 pd. 13 sch. gr.; verder nog 33 pd. gr. timmerwerk; Andries Debruyne 63 pd. 8 sch. gr. metselwerk; Jan Govaert 7.039 voet „plaffonwerk”, 1 stuyver per voet, 58 pd. 13 sch. 2 gr. Timmerman J. Caytan uit Roeselare plaatste 73 voet „boiserie”; steenhouwer Eugene Seys leverde „eenen marbelen autaar met trappen ende twee pedestalen”, 116 pd. 6 sch. gr. Deze zware uitgaven moesten met de inkomsten van de kerkgoederen betaald worden, o.a. met de 63 pd. 5 sch. gr., die voortkwamen uit de verkoop van bomen op het kerkhof, en van oude stenen en stukken arduin²⁸².

Op 5 maart 1787 werd de lijst van de verplichte diensten in de kerk van Heist herzien als volgt. Vooreerst de wekelijkse missen: 1. op dinsdag een gezongen mis voor de H. Anna; 2. op vrijdag een gezongen mis met lof ter ere van het H. Kruis; 3. een gezongen mis met lof ter ere van het H. Sakrament; 4. een gezongen mis met lof voor de H. Maria. De jaarlijkse diensten: 1. een gezongen mis voor de H. Antonius, een voor de H. Jacobus, en een voor de H. Eligius; 2. „negentwintig gesongen missen en jaergetyden, hebbende allegaeder drie lessen, lauden, ende naer de misse moet gelesen worden de psalmen miserere en

de profundis", d.w.z. iedere maand, „een jaer-getyde voor de weldoenders van de kercke", en van februari tot november „een voor de weldoenders van den Disch".

De overige 7 jaarmissen werden verdeeld over de volgende maanden : januari, een voor Jan Philips, een voor Jakob Duvele en zijn vrouw; maart, een voor Pieter Colen en zijn vrouw; april, een voor pastoor Vekemans; oktober, een voor Michiel Weyts, een voor Marie-Therese Bocxtael „met uytdeeling van brood ten laste van den Disch"; december, een voor Jakob Duvele en zijn vrouw. Op het einde van het bovenstaande overzicht schrijft de pastoor drie belangrijke gegevens neer : „den 17 jan. is het onsen Patroondag; op den feestdag van de alderh. Dryvuldigheid is het solemnelen om-meganck; den zondag naer O.L.V. Hemelvaert is het kerkwydinge"²⁸³.

19. De bevolking van 1750 tot 1800

Onder het Oud Regiem was het de taak van de pastoor om de lijst van de gedoopten, van de gehuwden, en van de overledenen bij te houden. Vanaf 1755 begon pastoor Boxstaele in het doopregister, bij de naam van de vader, diens geboorteplaats te noteren. Dank zij deze vermeldingen weten we uit welke gemeente een aantal boeren, vissers en werklieden in de 18de eeuw naar Heist verhuisd zijn. Die inwijkelingen hebben een familie gesticht, de nog te Heist voortleeft, of uitgestorven of weer uit-geweken is. Hieronder geven we, per jaar van het doopregister, de plaats van herkomst van de vaders. Het is echter waar dat de meeste van de genoemde personen reeds een paar jaren vroeger te Heist aangekomen waren.

1755 : Pieter Begerem (Vlamertinge), Jakob Demunter (Lissewege), Jakob Wulles (Pollinkhove), Frans Dewaey (Blan-

kenberge), Pieter Boey (Oostkamp), Jan Rotsaert (Brugge), Bernard Pardoën (Koolskamp), Karel Debruyne (Ramskapelle).

1756 : Jakob Vandaele (Merkem), Willem Amys (Vlissegem), Frans Martony (Oostkerke), Jozef Sonnaert (Oedelem), Filip Cools (Avekapelle).

1757 : Pieter Vangistel (Dudzele), Michiel Vanviane (Blankenberge), Jan Vlaemynck (Mariakerke), Frans Vangheldere (Eeklo), Michiel Debrock (Lissewege), Jozef Vanoutryve (Nieuwmunster).

1758 : Antoon Vanviane (Blankenberge), Laurens Vlaemynck (Nieuwmunster), Pieter Vandemoere (Moerkerke), Anselm Houterloot (Vladslo), Pieter Lootens (Lapscheure).

1759 : Nikolaas Gheselle (Lissewege), Frans Gheluck (Lapscheure).

1760 : geen nieuwelingen vermeld.

1761 : Antoon Edelynck (Knokke), Simon Debacker (Ramskapelle), Pieter Bentejn (Knokke), Michiel Bil (Uitkerke), Kornelis Meysseman (Wenduine), Simon Bouljon (Houtave), Andries Homers (Ramskapelle), Jan-Baptist Dequelf, een soldaat uit Mons, die bij de kustwacht diende.

1762 : Frans Vandermeiren (Nazaret), Jan Latomme (Lissewege), Jan Vandamme (Moerkerke).

1763 : Jan Degrande (Oostkamp), Nikolaas Vanderslaghmeulen (Hoeke).

1764 : Pieter Vandervenne (Ruisselede).

1765 : Marinus Pauwels (Knokke), Abraham Claeys (Middelburg).

1766 : Tomas Vanoostenhuyse (Zuienkerke), Karel Bulcke (Ramskapelle), Filip Devooght (Middelburg).

- 1767 : Andries Ramant (Wenduine), Augustinus Vervenne (Moere), Petrus Vandervenne (Kanegem), Jozef Baervoets (Kanegem), Jan Moens (Ramskapelle).
- 1768 : Jan Bienstman (Ramskapelle), Tomas Denys (Roeselare) Pieter Blancke (Wondelgem).
- 1769 : geen nieuwelingen vermeld.
- 1770 : Jakob Govaere (Houtave), Jan Knudde (Wenduine), Karel Deman (Brugge).
- 1771 : Pieter Waerkelle (Dudzele), Karel Loyens (Luxemburg), Filip Vandembrielle (Oostkerke), Karel Quintins (Westkapelle).
- 1772 : Willem Decloet (Oostkamp), Jan Frederick (Zuienkerke), Gregorius Cauwyser (Lissewege).
- 1773 : Jozef Galle (St.-Katarina-Damme), Jozef Schaken (Brugge), Jakob Wytgeer (Ramskapelle), Willem Massart (Winene, Luik).
- 1774 : Lodewijk Marotte (Bredene), Kornelis Bogaert (Knokke), Jan Codron (Dudzele), Pieter Vandenhove (Middelburg).
- 1775 : Pieter Geerolf (Brugge), Jakob Devriese (Oostkerke), Bernard Strubbe (Snaakerke).
- 1776 : Frans Bonte (Oostkerke).
- 1777 : Hendrik Dulieu (Ramskapelle), Emmanuel Vercruysse (Vlissegem).
- De drie registers brengen nog meer interessante gegevens over de bevolking, zodra de pas-toor bij sommige personen hun beroep aantekent.
- 1778 : Pieter Donck (Hooglede), Pieter Rotsaert (Westkapelle). De beroepen : J. Galle (landbouwer), G. Cauwyser en H. Dulieu (visser); David Latomme (herbergier); F. Lems (smid); J. Vandamme, P. Donck, Pieter Duburgh en P. Strubbe (arbeider).
- 1779 : Jan Vandierendonck (Lissewege); Frans Gobert (Marquin). De beroepen : J. Baervoets (molenaar); F. Vandermoere (koster), Gillis Tarrasse en J. Vandierendonck (visser); P. Vangistel, Kornelis Fockedey, Jakob Deroo en J. Demunter (landbouwer); Karel Quinten, Simon Degroote, Jan Savels, E. Ver-cruysse en T. Denys (arbeider); F. Gobert wordt 'garde' genoemd.
- 1780 : geen nieuwelingen. De beroepen : Willem Deroo (schoenmaker); N. Gheselle en F. Devooght (visser); Jakob Tarrasse en S. Bouljon (landbouwer); Karel Viane, F. Vandembrielle, Jakob Savels, Pieter Waghe, Jan Savels, Vincent Schram, Jan Fonteyne en Jakob Vanhille (arbeider).
- 1781 : Marcus Vandavelde (Westkapelle), Joris Schram (Knokke), Maarten Malefeydt (Oudenburg), Valentinus Vio (Lissewege). De beroepen : Emmanuel Savels, Edward Broeckaert, Pieter Sonnevillie en Augustinus Martony (visser); Lodewijk Ackx, Jan Quintens en P. Vanghistel (landbouwer); J. Bienstman, Jan Wulles, Jozef Desmedt en V. Vio (arbeider).
- 1782 : Karel Meyers (Varsenare), Pieter Sonnevillie (Dudzele), Jan Beuselinck (St.-Gillishoek, Brugge). De beroepen : Marcus Vandavelde en Basilius Amandels (landbouwer); Pieter Vandemoere, Kornelis Viane, Jan Gys, N. Vander-slaghmeulen en Joris Schram (arbeider).
- 1783 : geen nieuwelingen vermeld. De beroepen : Jan Knudde (schoenmaker).
- 1784 : Joachim Neyts (Oostkerke), Jan Temmerman (St.-Gillis, Brugge). De beroepen : Pieter Geerolf (arbeider).
- 1785 : Arnold Vannieuwerkerke (Meetkerke).

- De beroepen : Karel Guybert (dienaar van het Vrije).
- 1786 : Kristiaan Vandierendonck (Lissewege), Filip Lateste (Oostkerke). Geen beroepen vermeld.
- 1787 : Jakob Vercruysse (Klemskerke), Frans Paridaen (Westkapelle), Andries Debruyne (Dudzele). De beroepen : Gillis Desmidt (visser); A. Debruyne (koster).
- 1788 : Kornelis Vanoutrive (Lissewege), Pieter Vermeire (Koolkerke). De beroepen : Frans Quintens (visser).
- 1789 : Ignaas Vanacker (Nieuwmunster), Bernard Renier (Oudenburg), Pieter Vermeire (Koolkerke), Jan Ververs (Zelzate), Gerard Cuyle (Bredene). Geen beroepen meer vermeld.
- 1790 : Pieter Vlietynck (Lissewege), Jan Boels (St.-Gillis, Brugge).
- 1791 : Jan Kimpe (Kortemark), Pieter Sabbe (Lissewege), Frans Vandenhove (Middelburg), Frans Slembrouck (Lissewege), Frans Verlinde (Knokke).
- 1792 : Pieter Rotsaert (Loppem), Frans Bonny (Ramskapelle), Jozef Dewaele (Dudzele), Robert Huys (St.-Katarina-Damme).
- 1793 : Frans Vintioen (Oostkerke), Lenaart Kampener (Ramskapelle), Filip Gunst (Oostkerke), Baltazar Malfait (Klemskerke), Colombanus Vanderhaegen (Menen), Michel Dubuisson, een soldaat uit Jumet.
- 1794 : Jakob Bastoen (Westkapelle), Jozef Peyrels (Westkapelle), Lodewijk Vandenberghe (Zandvoorde).
- 1795 : Kristiaan Vandierendonck (Westkapelle), Jan Hosaer (Wenduine), Jozef Dewaele (Dudzele).
- 1796 : geen nieuwelingen.
- 1797 : Karel Suzanne (Duinkerke), Emmanuel Vlietynck (Dudzele).

- 1798 : Pieter Allemeersch (St.-Pieters-op-de-Dijk), Simon Vandenberghe (Oostkamp), Jakob Persyn (Westkapelle).
- 1799 : Willem Bogaert (Ramskapelle).
- 1800 : Jakob Kesteloot (Uitkerke).

	GEBOORTEN			HUWELIJKEN	OVERLIJDENS
	jongens	meisjes	totaal		
1751	6	7	13	2	11
1752	7	4	11	4	11
1753	6	3	9	3	22
1754	6	7	13	3	16
1755	5	5	10	1	10
1756	11	4	15	4	9
1757	7	6	13	0	26
1758	8	7	15	4	10
1759	6	3	9	0	9
1760	9	4	13	5	14
1761	8	10	18	6	19
1762	11	5	16	2	6
1763	4	3	7	2	11
1764	3	4	7	6	15
1765	4	10	14	3	4
1766	2	10	12	6	18
1767	10	12	22	2	9
1768	8	7	15	5	12
1769	8	10	18	1	9
1770	7	14	21	6	14
1771	6	10	16	1	13
1772	13	8	21	2	13
1773	10	8	18	1	17
1774	13	9	22	5	22
1775	16	6	22	4	18
1776	6	17	23	4	25
1777	14	14	28	7	10
1778	15	13	28	4	35
1779	12	15	27	3	13
1780	13	8	21	4	17
1781	20	13	33	4	24

	GEBOORTEN			HUWE- LIJKEN	OVER- LIJDENS
	jongens	meisjes	totaal		
1782	13	12	25	2	19
1783	6	12	18	3	14
1784	11	12	23	3	15
1785	8	7	15	4	25
1786	15	9	24	6	14
1787	18	11	29	2	16
1788	15	6	21	4	18
1789	8	14	22	1	11
1790	15	13	28	5	15
1791	13	10	23	3	12
1792	12	10	22	7	11
1793	12	10	22	2	11
1794	13	6	19	2	36
1795	12	9	21	4	20
1796	4	7	11	1	5
1797	9	10	19	—	—
1798	11	11	22	—	—
1799	7	5	12	—	—
1800	7	12	19	—	—

In juni 1789 is Frans Bouckaert pastoor van Heist geworden. Toen de Fransen in 1794 de Oostenrijkse Nederlanden veroverden, werd de gemeente Heist bij het kanton Westkapelle ingedeeld. Op 12 augustus 1796 kwam de voorzitter van het kanton naar Heist, en sloot de registers van pastoor Bouckaert af. De geboorten, huwelijken en sterfgevallen werden voortaan door het burgerlijk bestuur van de gemeente geregistreerd. F. Bouckaert legde zijn ambt neer. Zijn opvolger, Joos Lebeke, nam op 20 oktober 1796 de pastorie van Heist over. Daar vond hij o.a. de volgende verklaring: „Ik onderschreven, bekenne by desen ontfangen te hebben van den pastor van Heyst, F. Bouckaert, alle de registers van de doode, getrouwde en begraevene, bevonden in de pastorie van

Heyst, van den jaere 1700 vyf en twyntigh tot ende met den jaere 1700 ses en 't negentigh, en was ondertekend, Joannes Quintens, agent”²⁸⁴. Pastoor Lebeke ging echter verder met het registreren van de gedoopten.

20. De strandvissers van Oostduinkerke, Westende en Middelkerke in 1773

De ordonnantie van 15 januari 1752 liet aan de strandvissers toe netmazen te gebruiken, die van 24 juni tot 31 augustus een minimum-breedte van 3 1/2 duim hadden, en van 31 augustus tot 24 juni 5 duim. Het duurde niet lang of de kustbewoners zagen ook deze verordening over het hoofd, en sleepten netten met smallere mazen, en vernietigden zodoende veel viszaad. Op 23 januari 1773 greep het schepenkollege van het Vrije in, en liet te Westende enkele personen aanhouden, „met netten contrarie aen haere Majesteys placcaeten”²⁸⁵. Dit gebeuren vormde de voorbode van een optreden vanuit een geheel andere hoek.

Op 16 april begaven twee vissers van Oostduinkerke, Jakob Idou en Jan Laghein, zich naar Jozef Burrie, hun pastoor, om hem te vertellen dat Frans Merelbecque, baljuw van de stad Nieuwpoort, een paar dagen tevoren op het strand van Oostduinkerke verscheen, terwijl ze daar aan het vissen waren. Deze telde de paarden, onderzocht de netten, en vroeg „of sy geene cleene viskens en vangden”. Daarop kregen de vissers schrik, en gingen raad vragen bij hun pastoor. Deze ging de volgende dag naar Nieuwpoort om met de Baljuw te onderhandelen. Deze wees erop dat de strandvissers veel schade veroorzaakten door te kleine vis te vangen. Maar pastoor Burrie trachtte zijn parochianen te verdedigen door te antwoorden dat ze alleen garnalen visten.

Op 17 april schreef J. Bowens uit Oostende

naar schepen Rouget van het Vrije, dat de baljuw van Nieuwpoort in de laatste dagen de boeren, die met hun paarden en netten „la peche au grenades” beoefenden, uit de zee verjoeg. Hij wees er echter op dat de meeste kustbewoners niets anders hadden om te leven, „que la vente d'une partie de legumes et peche de grenades qu'ils envoient et vendent a Bruges”. Hij voegde eraan toe dat de strandvissers, tussen Oostende en Blankenberge, „ne sont aucunement trouble et pechent en repos”. Tenslotte wees hij erop dat de genoemde baljuw onderdanen van het Brugse Vrije lastig viel, en dat dergelijk optreden behoorde bij de bevoegdheid van de berijder²⁸⁶.

Ferdinand Tack, die te Middelkerke een hoeve van de Kommanderie van Slijpe uitbaatte, was op 20 april bezig met vissen „te peerde in zee met een net genaemt een cheinsnet, t'gonne ontrent de vier duymen breedt is van masschen, te weten uytgerocken, ghelyckerwys de netten ordinarlick in t'waeter uytrecken... met welck net ende dierghelicke men geen gernaerts nogte kleynen platvisch vangen en kan”. Op de genoemde dag kwam de baljuw van Nieuwpoort bij hem en vroeg „om eenigten platvisch te coopen van eene ghemeene grotte, door hem alsdan gevangen zynde en hem te coope gheleydt”.

Toen Tack opwierp dat het strand van Middelkerke onder de rechtsmacht van het Vrije lag, antwoordde de Baljuw dat hij geluk had dat hij niet met zijn paard en zijn net meegevoerd werd. Daarna heeft Merelbecque „eenigthe houcken ofte haecken, door sekeren Michiel de Wulf, lantsman ter gemelde prochie van Middelkercke, gheleydt op het strange om visch te vangen, afgedaen den visch daer aen bevonden” en meegenomen²⁸⁷. Deze feiten werden op 21 april door J. Bowens aan het Vrije medegedeeld. De genoemde uitte de mening dat

Merelbecque zo optrad om de strandvissers bang te maken, en om van hen een vergoeding los te krijgen²⁸⁸.

De baljuw van Nieuwpoort verscheen in de morgen van 22 april op het strand tussen Westende en Middelkerke, vergezeld van een afdeling soldaten. Hij vond daar een aantal mensen die met hun paarden netten langs het strand sleepten. Op het gezag van het plakkaat van 15 augustus 1614 deed hij zes personen aanhouden, en zeven paarden met de netten in beslag nemen. Enkele strandvissers konden over de duinen wegglijpen. Gillis Hillebrandt, een van de ontsnapt, verwittigde de hoofdman van Westende, Pieter Lauwagie. Deze liet de pastoor, J. Depauw, dadelijk een brief schrijven aan het Vrije :

„Alsoo op den 22 deser den heer balliu der stede en port van Nieuwpoort op de prochie van Westhende in arrest genomen heeft acht peirden met seven domesticken²⁸⁹, gaende naer zee om geirnaers te vangen, door welck arrest ten minsten 25 huyshoudens, die daer mede leven, berooft worden van hun daghelickx broodt, en niet meer in staete en syn om hunne familie te onderhouden, soo ist, dat dese aerne menschen ootmoedelic syn biddende UU EE om hulpe en bystant, soo tot het lossen van hun peirden, als oock om te bekomen liberen inganck der zee tot het vangen der geirnaers, op dat sy door desen middel hunne familien soudon konnen onderhouden, en niet en soudon komen tot laste van onsen disch”²⁹⁰.

Terwijl Merelbecque de boven bedoelde vissers van Westende naar Nieuwpoort overbracht, repte een onbekend persoon zich naar Oostduinkerke. Deze verwittigde „de visschers, woonende langst den polder vanden Heer van Oeghem op Oostduynkercke”, o.a. Pieter Hiele, dat de baljuw van Nieuwpoort zou komen om hun netten in beslag te nemen. Op de bedoelde

plaats woonden 18 tot 20 gezinnen. De vissers van dit gehucht en de andere van Oostduinkerke durfden op 22 april en de volgende dagen niet in zee gaan.

Daarop onderhandelde de pastoor van Oostduinkerke verder met de Baljuw. Deze eiste 100 gulden als „jaerlycksche reconnoissance voor yder carte, synde een instrument waer mede gevangen worden de geernaers”. Pastoor Burrie kon afslag krijgen door erop te wijzen dat de „vissers dickmaels een croonstuck proffytteeren van een corf geernaers”. Er werd een akkoord gesloten op de volgende voorwaarden: 1. in 1773 24 Franse kronen betalen, en in de volgende jaren 20 kronen; 2. „alle de cleene vischen die sy souden vangen wederom in zee te werpen”²⁹¹.

Het Brugse Vrije gaf aan schepen Rouget de opdracht om ter plaatse een onderzoek in te stellen. Rouget begint zijn verslag als volgt: „ben vertroken van Brugghe den saterdagh 24 dito loopende maendt (= april), ende met de bargie van Nieuport tot Leffinghe gearrivert”²⁹². De genoemde begaf zich eerst bij de berijder van Leffinge, die verklaarde dat het optreden van Merelbecque „was gheschiedt ontrent de kercke van Westhende op het stranghe”, d.w.z. binnen de jurisdictie van het Vrije. Vervolgens gingen Rouget en de berijder op stap, en zijn „voorbygegaen het dorp van Wilskerke, waer geene geernaertsvangers te vinden zyn om dat die prochie te verre van de zee afgelegen is”.

Na op zondag 25 april „de misse behoorlyck gehoort te hebben inde kerke van Middelkerke”, begaf Rouget zich naar de pastoor, die verklaarde „datter op syne prochie bevonden worden ontrent de t' sestigh à seventig menagien, wanof ontrent de dertich hun zyn gheeneerende met vanghen van geernaerts”. Hij zegde ook „dat ten meerderen deele van de

selve menagien soude in aermoede vervallen”, indien het strandvissen verboden werd. Maar de pastoor van Middelkerke vond ook, dat het Vrije moest „verbieden deselve geernaerts- ende andere visscherye op de sondaghen ende heyligdaeghen”.

In de namiddag luisterde Rouget naar Jakob Borry, de hoofdman van Middelkerke. Deze verklaarde dat „vele menagien van Middelkerke leven ende sigh onderhouden met de geernaert visscherie, waertoe sy employeren gemeynelick cheinnetten ofte pinck netten genaemt caerten, dat niemand op die prochie te schepe vische, maer wel te peerde ofte te voete, ende dat alle de caerten zyn smalder dan vyf volle gemeene zeelieden duymen... dat als iemand van de prochie vische wat grooter vischen als geernaerts, hy smit ze inde zee als van geen baet konnende hebben”. Het verbieden van de strandvisserij zou een zware slag betekenen voor „ten minsten dertigh menagien langs de duynen van de selve prochie, die niet anders en konnen leven”.

Frans Derutter, „out 38 jaeren, herbergier ter prochie van Middelkercke”, die reeds 13 jaar ter plaatse woonde, getuigde dat „sig altydt hebben geneert met geernaerts te vangen, om hunnen cost te winnen, ontrent de veertigh menagien, sommige visschende met netten te peerde, immers ontrent de thien die visschen met netten genaemt cheinnetten ende carten, ende de reste van diere visschende met netten te voet genaemt crucnetten, alle welcke netten veel smalder zyn als volle gemeene zeemans duymen van massche”.

Derutter toonde „syn net waer mede synen outsten soon, somwylen te voet uyt syn vermaeck, gewoon is te visschen eenighe geernaerts, mits hy sig niet en geneert met de visscherie, nemaer wel met de lantsbouwerie ende houden van herberghe”. Hij zegde ook „dat-

ter van de stadt Oosthende tot de gonne van Nieuupoort wel ontrent de hondert menagien zyn, degonne met deselve visscherye zyn levende ende hunnen kost winnen... dat alle de gonne visschende geernaerts te voet met cheinetten, ende vangende cleene platvisch gheseydt butten ende plaeten, deselve niet en behouden, maer wederom in zee werpen”.

Filip Dekeyser, landbouwer en pointer te Middelkerke, 50 jaar oud, kende de ordonnantie van 15 januari 1752, die voorschreef dat de mazen van de sleepnetten zo breed moesten zijn, dat men daarmee geen garnalen of kleine vis kon vangen. Maar hij wees erop dat te Middelkerke ca. 25 gezinnen, en tussen Oostende en Nieuwpoort ca. 200 gezinnen leefden van de garnaalvisserij op het strand.

Om 3 1/2 u bereikte Rouget Westende, waar hij eerst de pastoor bezocht. Deze verklaarde enerzijds dat het dorp Westende bestond uit ongeveer 30 gezinnen, „die hun kost winnen met geernaerts te vangen”, en die ten laste van de Armendis zouden vallen, „by aldien diergelycke visscherie verboden wierde”. Anderzijds verzocht hij Rouget aan het Vrije te melden „dat t’ is eene groote verergernisse van te laten de respectieve visschers naer de zee te gaen op de sondagen en andere heyligdaghen”.

Daarna ondervroeg Rouget de personen, die op 22 april bij het optreden van Merelbecque betrokken geweest zijn. Filip Rambout, 24 jaar oud, 'dienstknegt' van Frans Lacante te Westende, „wesende op het strange met het peerdt ende cartnet van synen meester”, vertelde dat de Baljuw hem en vijf personen met hun paarden en netten meenam naar Nieuwpoort. Daar werden „de peerden ghestelt in d’ herberghe de Papegay”, maar de gevangen personen werden na 1 1/2 uur 'gheslaekt'. Het ingrijpen van Merelbecque was gebeurd bij de grens Westende-Middelkerke. Rambout verzekerde nog

dat, wanneer hij kleine vissen ving, hij die steeds weer in zee wierp.

Pieter Lambié 45 jaar oud, 'lantsman' te Westende, had zijn paard in de steek gelaten, en hoofdman Lauwagie verwittigd. Zijn vrouw trok op 24 april naar Nieuwpoort om het paard en het net terug te krijgen. De Baljuw eiste een vergoeding van 25 gulden. De vrouw wilde wel zes 'croonstucken' geven. Lambié verklaarde tenslotte dat, tussen Nieuwpoort en Oostende, ca. 150 gezinnen van de garnaalvisserij op het strand leefden.

Benedictus Pinte, 22 jaar oud, knecht van Pieter Maeckelberghe te Westende, bevestigde het verhaal betreffende het optreden van de Baljuw. Hij voegde eraan toe dat hij van Jan Legain, een landbouwer te Oostduinkerke, het volgende vernomen had. De pastoor van Oostduinkerke had, in naam van zijn parochianen die leefden van „de gernaertvisscherye”, tegen de prijs van 24 kronen, van Merelbecque de toelating gekregen om op het strand te vissen.

Jan Albregt, knecht van landbouwer Baltazar Dewulf, en Elias Verhaeghe, knecht van landbouwer Jakob Vanderzype, werden eveneens met hun paard en net naar Nieuwpoort opgebracht. De genoemde twee boeren kregen hun eigendom terug, nadat ze elk 17 gulden aan de Baljuw betaald hadden. Vanderzype kon met Merelbecque een mondeling akkoord sluiten om nog tot 'Baefmisse' te vissen. Kornelis Albregt, garnaalvisser „ter eerlickheede van Lombartzide, jurisdictie vande wet van Nieuwpoort”, had op 24 april de geëiste 17 gulden voldaan.

De zojuist genoemde zes strandvissers van Westende verklaarden alle dat hun netmazen smaller waren dan de 3 1/2 duim voorgeschreven door de ordonnantie van 15 januari 1752, maar dat de mazen van „de netten, de gone de visschers van Nieuwpoort op de visch chaloupen

ghebruycken (wanof drie vande selve chaloupen behooren aen den selven bailliu) insghelycx smalder van maesschen zyn als het voorseyde model”.

Op 26 april bezocht Rouget de hoofdman van Westende. Deze had reeds op 22 april naar het Vrije geschreven. Daarop stapte Rouget door naar Nieuwpoort. De volgende morgen ging hij om 8 uur tot bij Gibson, de kommandant van Nieuwpoort. Deze stelde op 22 april een sergeant, een korporaal en tien soldaten ter beschikking van de Baljuw. Deze laatste had op de reeds bekende plaats bevolen te „saisir sept hommes à cheval, qui se trouvoient là sur l'estran avec des fillets”, maar een persoon ontsnapte.

In de namiddag reisde Rouget „met de bargie van Nieuport op Brugghe” weer naar Lefinge, waar hij nog vernam dat de baljuw van Nieuwpoort niet tot op het strand van Maria-kerke gekomen was. Rouget besluit als volgt: „ik hebbe de bargie van Nieuport genomen om te Brugghe te geraecken”²⁹³.

Ondertussen reageerden ook de Keurheren van Veurne tegen het feit dat de baljuw van Nieuwpoort hun rechtsgebied binnengedrongen was. Op 27 april zonden ze hun greffier, J. De Ruescas, naar Oostduinkerke. Deze ondervroeg daar een drietal getuigen. Jakob Idou, „vischer van synen style”, wonende „ontrent de platse deser prochie”, trok in de morgen van 22 april met nog anderen naar het strand om te vissen.

Daar werden ze verwittigd door de reeds vermelde onbekende persoon uit Nieuwpoort. Idou en anderen gingen enige tijd later naar de pastoor, van wie ze vernamen dat deze binnen acht dagen de overeengekomen som van 24 kronen aan de Baljuw moest betalen. Deze bijdrage moest verdeeld worden „volgens den nombre van peerden, die sy in hunne visscherie ge-

bruycken, bestaende onder al inden nombre van dertigh peerden”. Idou stortte 10 pd. 16 sch. par. „voor syn part”, nl. voor 2 paarden. Ook de andere vissers betaalden hun deel, hoewel enkele moesten geld lenen.

De volgende zondag reed de pastoor, op het paard van Idou, naar Nieuwpoort om de ge-eiste 24 kronen te voldoen. Jan Depotter getuigde vervolgens dat hijzelf, J. Idou, Pieter Verplancke en Tomas Laghein elk 10 pd. 16 sch. par. betaald hadden. De laatstgenoemde verduidelijkte dat de 'repartitie' ging onder 31 paarden, maar „dat sy danof uytgelaeten hebben zekeren Pylyser, uyt consideratie van syne groote aermoede”, en Frans Vanseveren die zijn paard zou verkopen²⁹⁴.

Uit het bovenstaande verhaal over de garnaalvissers leiden we alvast de volgende feiten af: 1. in de 18de eeuw werd op de Vlaamse stranden, van Blankenberge tot de Franse grens, de strandvisserij druk beoefend; daarom twifelen we er niet aan dat hetzelfde gebeurde op de zeeoever van Blankenberge tot het Zwin; 2. in de kustdorpen en in de duinen woonden tientallen gezinnen die trachtten te leven van de opbrengst van de strandvisserij en van een stuk duinengrond; in dit verband wijzen we op het feit dat, in het midden van de 18de eeuw, steeds meer mensen zich in de duinen van Knokke gingen vestigen²⁹⁵; 3. niet alleen duineboeren, maar ook grotere boeren gebruikten hun paarden om het kartnet door het strandwater te slepen.

21. De Vlaamse visserij in de periode 1775-1785

Het Brugse Vrije en de Kasselrij Veurne sloten samen te werken. Op 12 mei 1773 schreven ze naar het Oostenrijkse landsbestuur „tot becommen eenige versachtynge aen de respec-

tive placcaeten", en om te protesteren tegen de „prevaricatie door den heer bailliu van Nieuwpoort begaen". In hun brief van 23 juni aan Maria Teresia beklemtoonden ze twee zaken: 1. indien men het plakkaat van 15 oktober 1614 strikt toepast, dan zullen talrijke kustbewoners, die alleen de garnaalvisserij hebben om van te leven, ten laste van de Armendis van hun parochies vallen; 2. de baljuw van Nieuwpoort neemt het gerief van de strandvissers in beslag en doet hen hoge boeten betalen, „dans le tems qu'il se sert lui meme de filets dont les mailles sont egallement defendues par le dit placcard"²⁹⁶.

Einde juli beantwoordde de baljuw van Nieuwpoort de argumenten van de tegenpartij. We vatten zijn lang verweerschrift samen als volgt. Het Vrije en Veurne-Ambacht hebben ongelijk te vragen „de volle liberteyt van impunelyck te rooven ende destrueren het gru ofte zaet mitsgaeders bedden ende legers met sleepnetten, voorsien van hemlieden eysers ende gewichten, mitsgaeders soo nauwe van maeschen dat sy daer mede vangen niet alleene geernaers, nemaer ook het voorseyde gru, zaet, t'gonne langst de vloetmerck uytgebroet moet worden, als mede eene groote menigte van cleene vischkens die sy, naer daer uytgesocht te hebben de geernaers, gemeenelick werpen tot voetsel van hunne swyns, ofte laeten creveren op het drooghe tot proye vande vogels".

Deze manier van vissen veroorzaakt „eene groote schaersheyte van visch op onse zee-streke". De zeevissers komen huiswaarts „met soo cleenen vangst dat sy nauwelyckx met hunne familien bestaen en connen", en dat reders geen neiging tonen om nieuwe vissloepen te bouwen. De visschaarste zou nog erger zijn indien „de naeburighe zeemachten soo regiede niet en waeren tot het beletten vande cheyners ende geernaert cruyers". Merelbecque besluit

dan ook dat men het plakkaat van 19 maart 1539 moest toepassen, nl. het verbieden van het strandvissen met om het even welk net.

De Baljuw zinspeelt ook op het verwijt dat hij „sigh selfs soude bedienen van netten dies de maesen exactelyck by het bovengemelde placcaet souden verboden syn". Men bedoelde „de netten genaemt corren ende carten die gebruykt worden door de visschers der chalouppen, dewelcke des rescribents²⁹⁷ huysvrouwe is uytrustende ten haringe ende te vissche". Daarop antwoordt Merelbecque „dat de netten gheauthoriseert syn by haere Majesteits reglement voor de visscherye der zeesteden uytgegeven den 31 maerte 1770, art. 7 et 13". Deze netten zijn „indispensabel tot het bedryf der visscherye, naementlick het net genaemt de carte inckelyck dienende tot het vangen van crabben en geernaers voor t' noodig act vande visschers".

De Baljuw voegt eraan toe dat het plakkaat van 1614 en andere „taxativelyck specteren tot de strange visschers van het platteland aende zee canten... dogh geensints tot de visschers composerende een regulier ende gheprivilegeert corps van visscherye gheetablisseeert, ende wel gepoliceerde zeesteden van aldaer te vissche vaerende, ende met hunnen ghevanghen vische opkommende, ende die vercoopende publickelyck onder het gesichte ende veille van d' officieren ende wethouders der gemelde steden, die niet en souden permitteren dat daer onder soude wesen cleenen visch, niet hebbende ten alderminsten de lengde van vier vlaemsche duymen tusschen d' oogen ende den steert. Bovendien syn de selve visschers vangende in zee met hunne karte krabben en geernaert voor hun needsaekelyck act, ende daer onder vindende eenighe cleene vischkens, die hun nergens dienstig en connen syn altydts sorgvuldig, ende t is ook van hemlieden iygenen intrest om de

selve cleene vischkens aenstonts over boort int waeter te smyten, ende die alsoo te conserveren”.

Daartegenover staat de „schaedelycke handelinghe ende maniere der duyneboeren als hoveniers ende cleene gebruykers, die in het somersaisoen de functie doen van cheyners ende geirnaertcruyers, dewelcke de suppleanten willen protegeren tot onheyl ende destructie vande groote visschers”. Het heeft dus geen zin dat het Vrije en de Kasselrij Veurne verkiezen „te protegeren hunne strangeboeren, cheyners ende geernaert cruyers, om de selve te doen leven ende bestaen, ist niet met den regt vande verdronckene ende aen dese zeekusten aenvlootende goederen, wanof sy seer suspect syn, in prejuditie vanden waeren eygenaer ofte van hare Majesteits lagaen”.

Het verdere verloop van de zaak vinden we in een memorandum dat het Vrije ten behoeve van de Keizerin opstelde. Daarin zinspeelt het schepenkollege op het feit dat de baljuw van Nieuwpoort de bewoners van het Vrije tussen Oostende en Lombardside lastig viel en „in contributie stelde”, en dat hij degenen niet wilden betalen „op alle middelen vervolgde selfs by weirynghe van haecken ende andere instrumenten de gonne by de placcaten ende ordonantien nooyt verboden en syn gheweest”.

Daarna hebben het Vrije en de Kasselrie Veurne bij Maria Teresia betoogd „dat den geernaert-vanck langst den kust moest dienen tot de subsistentie voor alle de opwoonders vanden selven cust, ende oock voor norriture vande gonne aen wie de selve geernaerts worden vercocht, dat oock desen geernaert-vanck niet en can schaedelyck wesen aen den vischvanck voor soo veel de ondervindinghe enoughsaem leert dat, onaengesien den continuelen vanck van geernaerts de abundantie vanden visch niet en is vermindert, nemaer ter contrarien geseyt

moet worden met meerdere quantiteyt te worden gevanghen als in voorgaende tyden, aengesien door de erectie der visscherie van Heyst, alsmede door de vermenighvuldige der schuytten vande visscherie van Blanckenberghe, soo als aen een igelyck bekend is, moet blycken dat men nogh meerder quantiteyt soude vanghen, waer het saecken men met meerder nombre van schuytten wilde vaeren, het gonne schynt te worden belet door het gebreck van het noodigh manschap”.

Het resultaat van het verzoek van het Vrije was dat de Keizerin de zaak besprak met „den raedt en advocaet fiscael van Vlaenderen”. Deze legde de argumenten van het Vrije voor aan de baljuw van Nieuwpoort, „soo nochtans dat daerentusschen de voorseyde vexatien syn gecesseert ende dat den geernaert vanck als voorgaendelyck is gecontinueert”.

Het tweede deel van het memorandum van het Vrije begint als volgt: „wat nu belanght het point of het conveniert absoluytelyck te verbieden het visschen van sardin”, moet eerst bewezen worden dat „het selve aen de generaliteyt groot naedeel soude veroorsaecken”. Totnogtoe schijnt niets het verbod van de sardienenvangst te rechtvaardigen, „aengesien in alle tyden langst den cust diergelycken visch is gevangen geweest, selfs inde saisoenen dat den haerynck vangh favorablyck ende naer wensch heeft uytgevallen”.

Het schepenkollege vond: 1. dat de overheid „daer over moeste schryven naer Hollant, alwaer den haeringh vanck sekerlyck soo veel faveur geniet”, om te weten „of in Hollandt het vangen van sardin ofte sprot aensien wort als naedeeligh aenden haringvangh ofte anderen verschen zeevisch vangh, alsmede of het visschen opden geseyden sardin in Holland op eenige tyden van het jaer verboden is”; 2. indien de sardienenvangst waarlijk schadelijk was

voor „de groote visscherien”, dat men die moest beperken; 3. dat men moest uitmaken „of men kan seggen dat den sardin is cleenen haeringh ofte eene specie van haeringh de gone tot behoorelycke grootte soude comen ende opde wyse als den haeringh kan gezouten ende geoirboirt worden”²⁹⁸.

Het visserijbedrijf van Oostende en Nieuwpoort kende reeds enkele jaren een grote bloei dank zij een aantal gunstmaatregelen van het Oostenrijkse landbestuur. Tezeldertijde was de handel en de wandel van de vissers van de genoemde twee steden strikt gereglementeerd. Omdat voor Blankenberge en Heist niet een zo nauwkeurig omschreven reglement bestond, verordende Jozef II op 19 oktober 1781 het volgende: „nous avons défendu et défendons à tous pêcheurs de Blankenberg et de Heyst de se rendre à bord d’aucun navire du Levant ou même de la Méditerranée²⁹⁹, sous tel prétexte que ce puisse être, à peine d’être punis au corps”³⁰⁰.

Vervolgens publiceerde de Keizer op 1 juli 1783 een verordening waardoor hij de handel in gezouten vis wilde bevorderen. Alle gezouten vis gevangen door de boten van de Oostenrijkse Nederlanden werd vrijgesteld van mijngeld en andere belastingen. De gezouten vis kreeg vrij vervoer in de Oostenrijkse Nederlanden. De reders mochten die verkopen in het groot, d.i. per ton, 1/2 ton, 1/4 ton of 1/8 ton, door tussenpersonen, zonder verplichtingen aan een of andere vissersgilde te moeten voldoen. Maar de reders moesten daarbij aan twee voorwaarden voldoen: 1. een certificaat voorleggen dat de verkochte vis voortkwam van de nationale vissersvloot; 2. „les futailles contenant ce poisson devront être brûlées de la marque de la pêche d’Ostende ou de Nieuwpoort”.

Ondertussen protesteerden de zeevissers weer

heftig tegen het strandvissen. Jozef II publiceerde op 30 april 1785 een vernieuwd reglement. In zijn aanhef verwijst hij naar de ordonnanties van 19 maart 1539, 30 september 1545 en 15 oktober 1614. Daarna volgen de zeven punten:

1. „Wij verbieden scherpelyk dat niemant, wie hy zy, hem voortaan en vervoordere binnen onzen lande van Vlaenderen, langs den zee-kante, strande ende oever van der zee te vissen ’t zy te schepe, te peerde ofte te voete, met eenige cheynetten, cingelen ofte andere diergelyke, van wat wyde van maesschen dat die zyn ofte wezen mogen, op pene van confiscatie der zelve netten, peerden en schepen daer mede zy bevonden zullen zyn wezen cheynende, ende van daer boven te incurreren eene boete van dertig guldens voor de eerste reyze, en in geval van voorder overtredinge, van gecolliqueert te worden in het correctiehuys der provintie van Vlaenderen, binnen onze stad Gend, voor den termyn van thien achtereen volgende jaeren, ende aldaer te moeten werken als dwingeling”.

2. „Wij verbieden insgelyks, ende op dezelve penen als hier boven, langs onze zee-kusten van Vlaenderen te visschene met eenige andere netten van minder oft nauwere maesschen dan vyf volle gemeene zeeluyden duymen”.

3. „Het zal nochtans, volgens het decreet van den 12 Maerte 1616, geoorloft blyven tot de zeevisscherye te gebruyken netten, danof de maesschen op dry volle gemeene zeeluyden duymen en half wyde gemaekt zyn, ende dat alleene voor den zomersaisoene, beginnende vant Sint Jansmisse, tot ende met den lasten der maend Augusti van elken jaere, gelyk het ook zal geoorloft blyven de harinkvisscherye te bedryven met netten, op den voet als tot hier toe geplogen”.

4. „Niemand en zal voortaan binnen onze zee-

steden ofte langs onze zeekusten, in zyn huys, schip, eygendom ofte gebruyk mogen hebben ofte laeten hebben eenige cheynetten, cingelen ofte diergelyke, naer het verloop van acht daegen naer de publicatie dezer, op pene van confiscatie der zelve cheynetten, ende van daer en boven te incurreren eene boete van dertig guldens voor elk diergelyk net, ende in cas van insolventie, op pene van in vangenisse gecolliqueert te worden te waeter ende te brood, voor den tyd van een maend, voor elk cheynet t' zynen huyze, schip ofte eygendom bevonden".

5. Een derde van de boeten en van de "confiscatien" komt toe aan de Keizer, een derde aan „den aanbrenger", en een derde aan „den officier die d'executie doen zal".

6. „Alle officiers zullen mogen doen huyssoeckinge, ende ook in de schepen van alle visschers binnen hunne jurisdictie woonende ofte bevonden".

7. Alle officieren en wethouders van de steden Oostende, Nieuwpoort en Blankenberge, van het Brugse Vrije en van de Kasselrie Veurne krijgen de toelating om „alle de gonne die zy tegen deze onze ordonnantie zullen weten met eenige van de voorseyde verboden netten gevischt te hebben, waer zy die vinden zullen, 't zy binnen ofte buyten hunne jurisdictie, voortaan by proventie arresteren"³⁰¹.

Maar zowel de zeevissers als de strandvissers opperden grote bezwaren tegen de bovenstaande verordening. Bijgevolg voerde de Keizer op 1 juni de volgende wijzigingen in : „nous permettons de continuer, pour l'exercice de la pêche aux macquereaux, à se servir des filets semblables à ceux dont jusqu'à présent on a eu coutume de faire usage pour ladite pêche, et que nous permettons également de pêcher des crevettes, dites en thiois gernaerts... mais seulement avec des ruches³⁰² et des filets non traïnans, qu'une seule personne à pied dirige

dans l'eau, sans aucune autre aide ni secours quelconque"³⁰³.

Verder waren er in de ordonnantie van 30 april enkele beschikkingen vatbaar voor verschillende interpretaties. Er was dus een aanvullende tekst nodig om te „doen onderblyven de twyffelachtigheden ontstaen op 't verstant van eenige artikelen".

1. „Dat de vyf duymen bepaelt byden tweeden artikel van de voorseyde ordonnantie voor de breedte van de maasen der netten dienende tot de zeevisscherye op de kusten en zeestrecken van Vlaenderen, moeten maecken den omloop van elcke maas in sulcker voegen dat sy ten minsten heeft vyf duymen omstreck".

2. „Dat de netten, geseyt cruysnetten, waervan de maasen geen vyf duymen Brugsche maete in hunnen omloop ofte omtreck en hebben, zyn begrepen in d'ordonnantie van den 30n April lestleden, ende vervolgens dat het gebruyk van dien is verboden in alle de saute waeteren onderworpen aen den vloet ende ebbe der zee".

3. „Dat het toegelaeten is aen d'equipagien der vischschuyten van de nationale zeevisscherye voords te gaen met hunne netten, genaemt karten, te vangen het aes noodigh tot het bedryf van hunne visscherye geduerende de maend Meye, ende van den eersten September tot den vyfthienden October van elck jaer, maer verbied generaelyk alle vertier, debiet ende koop van allen platten zeevisch niet hebbende de lengde van seven duymen Brugsche maete, op pene van confiscatie van den visch ende van te verbeuren voor elcke contraventie eene boete van achthien guldens". Een derde van de boete gaat naar de aanbrenger, een derde naar de officier, en een derde naar „het hospitaal der aerme siecken" of naar „den aermen disch" van de plaats waar de straf uitgesproken wordt³⁰⁴.

22. Tussen Blankenberge en Heist lagen 28 rijshoofden

Het plunderen van de rijshoofden werd weer erger, zodat het Vrije moest ingrijpen. Schepenen deden op 21 oktober 1746 te Heist, Blankenberge en Wenduine „eene generaele huyssoeckinge tot rechercheren de personen bevonden strangehout in hunne huysen”³⁰⁵. Op 19 mei 1747 trok greffier Vandenhecke naar Blankenberge en de omgeving tot „recherche van het strankhoudt”³⁰⁶. Op 12 oktober deed hij te Heist, Blankenberge en Wenduine opnieuw „recherche van eenigh versteken stranghout”³⁰⁷. Op 7 juli 1749 hield krikhouder Bouvaert „de visite inde suspecte huysen naer het afgetrocken rysenhoudt”³⁰⁸. Dergelijke huiszoeking werd vervolgens regelmatig verricht door de krikhouder van het Vrije. We vermelden nog het bezoek op 13 oktober 1755 „inde huysen suspect int schenden ende wegh dragen van het hout vande ryswercken”³⁰⁹.

De strandhoofden werden beschadigd, niet alleen omdat stukken ervan als brandhout meegenomen werden. Op het rijswerk zette het mosselzaad zich vast, en begonnen mosselen te groeien. Strandvissers trokken af en toe een zootje mosselen van de zeewerken, en veroorzaakten tegelijk schade aan het rijswerk. In 1753 en 1756 werden enkele arme inwoners van Blankenberge betrappt, terwijl ze mosselen plukten op de rijshoofden tegenover en ten oosten van de stad. Ze werden door de die-nars van het Vrije naar Brugge gevoerd³¹⁰.

Schepenen van het Vrije reden op 17 november 1756 „naer de stadt Blanckenberghe ende van daer voorts langts het strange naer de prochie van Heyst, tot examineren de schaede vande ryswercken, duyn ende dycken, veroorsaect door de ontstuumige zeewateren”³¹¹. Deze en nog andere stormen verplichtten tel-

kens het Vrije tot grote herstellingswerken. We vernemen echter geen details aangaande de schade en de gedane werken, omdat de duinschouwingen uit het midden van de 18de eeuw ontbreken.

De rekeningen van het Vrije vermelden wel enkele zware stormen en de jaarlijkse huiszoekingen: 12 mei 1761, te Heist en Lissewege, zoeken naar „het strang ende holme hout afgetrocken wordende vande zeewercken”; 4 december 1763, te Heist en Wenduine schouwen „de groote beschaethede, soo ontrent de ryswercken als duynen”; 15 mei 1764, in de genoemde kustsector, „de recherche naer het ontweerde stranghout der zee wercken”.

De springvloed van 2 januari 1767 sloeg hard toe op de dijken en duinen van de Vlaamse kust³¹². Het Vrije gaf aan de landmeters Pieter Gilliodts en Ignaas Maelstaf opdracht om uit te rekenen hoeveel geld het herstel van de vernieuwde zeewerken van Eiesluis zou kosten. De genoemde twee personen stelden de volgende begroting op: 58 pd. gr. „voor het maecken van drye optrecken ofte aprillen in ryswerck ende bevlogten”; 2.727 pd. gr. voor „het restaureren ende verlanghen van de hoofteynden van alle de ryshoofden ende pendanten ofte corte hoofden, benevens de twee te formeren nieuwe pindanten”; 414 pd. gr. voor „het planten van 1200 rys ofte wyndthaegskens”; totaal 3.199 pd. gr.³¹³.

Vanaf 1767 beschikken we weer over een aantal duinschouwingen, die tweemaal per jaar door de bevoegde schepenen van het Vrije gehouden werden, en die „somer ende wynter saysoen schouwingen duynen” geheten werden. De kommissarissen op 6 april „hun ghe-transporteert hebbende van de prochie van Heyst westwaert langst het stranghe tot de stadt van Blanckenberghe hebben bevonden dat den thee van den duyn door de zeewateren vehe-

mentelyck afgebeten is, ende dat de selve daer door grootelyckx inghecalft is; omme waer aenne de noodighe remedie toe te brenghen, ende de selve te doen aengroeyen, daer langst moeten ghestelt worden ryshaeghen, soo oock hier ende daer beplant werden met halme, alwaer de selve actuelyck is ontbrekende”.

Het rapport vermeldt 25 strandhoofden tussen Heist en Blankenberge, elk met hun nummer, maar we weten niet van welke richting uit de nummering liep. Twaalf hoofden werden „beschaedight ghevonden”; de nummers 6, 7, 8 en 18 moesten met stenen „beswaert” worden. De beschadigde zeewerken dienden vlug hersteld te zijn, „voor soo vele die als nu door de doorghespoelde gaeten los liggende, daer aenne door het overstromen van het waeter daeghelyckx niet dan groote schaede toeghebragt en wordt”. De kommissarissen gaven „den stranghebaes” opdracht om toe te zien dat de afgevallen stenen vlugger weer op de hoofden gelegd werden, want ze vonden veel stenen die „omsegghens recht gheheel in het stranghe ghesoncken waeren, andere door het sandt reets overdeckt”³¹⁴.

Op 26 april 1768 vonden de schepenen de strandhoofden tussen Heist en Blankenberge in een goede staat, behalve „het soogesyde Polder David hoeft ende het predicstoel hoeft”, die in het midden moesten „met ryshout gerepareert ende met steenen beswaert”. De duinen lagen goed „ende seer wel beplant met weerhaeghskens ende halme”.

De kommissarissen trokken op 3 oktober weer „van de prochie van Heyst lanckx het strange westwaerts”, maar toch de hoofden „tellende van de stede van Blanckenberghe oostwaerts”. De nummers 1, 5, 6, 9 en 19 hadden schade in het midden of „aen de pointe al den zeeant”. Een aantal moesten „beswaert” worden. Het rapport verklaart tenslotte „dat

het 17e hoeft dient verlanght te worden, eyndelinghe dat den duyn tusschen het 16e ende 17e hoeft wat slecht is, alhoewel sonder peryckel ofte gevaer”.

Op 1 juni 1769 lagen de meeste hoofden „in goeden ende perfecten staet van resistentie jegens de zeewaeteren”. Het 5de, 12de, 16de, 18de en 20ste rijshoofd hadden wat stenen nodig; „synde de duynen insgelickx seer wel beplant gevonden met weerhaeghskens ende halme tot aengroien der selver, emmers seer weinig beschaedight”.

Ook op 15 juni 1770 vonden de kommissarissen weinig schade aan de rijswerken van Heist naar Blankenberge. Deze keer bespreken ze 26 hoofden. We kunnen echter niet uitmaken of er sedert 1767 een rijshoofd meer gebouwd werd, en ook niet van welke richting uit ze geteld werden. Enkele hoofden waren beschadigd in het midden, „het oppereynde” of „anden zeeant”; het 16de was „een weynigh doorgevlogen”; het 17de „beschaedight aenden april”; het 23ste „een weynigh te verlanghen”.

Het verslag van 19 juli 1771 is zeer kort. De meeste hoofden werden „goet bevonden”. Bij de nummers 1, 2 en 6 dienden „de casse tuynen” vermaakt te worden. Volgens het rapport van 26 februari 1772 moesten ongeveer vijftien strandhoofden, vooral „naest het zeeeynde... met ryshout ende staecken” vermaakt worden.

Tijdens hun tocht van Heist naar Blankenberge vonden de kommissarissen op 6 juli 1772 te Heist „dat den wegh leidende over de duyn³¹⁵ in goeden staat is, als oock dat door t' sorgvuldig planten van ryshaegen ende alm den duyn alom considerabel aangroiet”. Enkele hoofden hadden wat schade aan het zeeëinde, en moesten „met steenen beswaert worden”.

De schepenen melden op 19 oktober 1772

„dat den wegh leidende over den duyn in goeden staat is, als oock dat door t' sorgvuldig planten van ryshaagen ende alm den duyn alomme considerabel aangroiet". Op de genoemde datum vonden ze 27 hoofden. Hun voornaamste opmerkingen: „het vyfste moet zeewaerts in ter langde van 20 roeden met steenen beswaert, ende ryswerck omvlogten worden"; de nummers 6, 7, 10 en 19 „beginnen van ouderdom te rotten, dogh kunnen door het continuel beswaeren met steenen nogh wel gehouden worden"; 9 en 22 waren beschadigt „in de casse van de westsyde"; 15 „moet, met gelegenheid van t' waeter, verlangt worden zeewaerts in"; 25, 26 en 27 vroegen wat herstel.

Ook op 14 mei 1773 zagen de duinen, de Visserswegel en de strandhoofden er behoorlijk uit. Enkele hoofden hadden wat rijshout of stenen nodig. De schepenen bemerkten op 9 november 1773 „dat alomme de zeehoofden dienen beswaert te worden met syncsteenen". De nummers 2 en 19 moesten „met thuynhout vermaekt worden"; 5, 6 en 7 waren op het zeeëinde rot, en „de cassetuynen" dienden hersteld te worden; nr 24 „moet naer de zee-cant met syncsteenen beswaert worden, en aan d'optrecken in den duyn". Overigens lagen de duinen „in seer schoonen staet".

Op 18 april 1774 hebben de commissarissen „bevonden dat door het sorgvuldig planten van ryshaagen en halm den duyn meer ende meer versterckt, ende het strange in veele plaetsen verhoogt, het gonne veel helpt tot het aangroien van den duyn"; hier en daar moesten „haegies geplamt worden aan den thee van den duyn". Bij een paar hoofden diende „de tuynkasse" en het midden „met gerden" vermaakt te worden.

De schepenen loofden op 14 september 1774 weer het feit dat de duinen zo goed beplant lagen, „en het strange merckelyk verhoogt, reden

men niet te genougsaem kan recommandeeren met deesen salutairen middel voor te gaan". Het rapport bespreekt 28 hoofden. De meeste waren „in behoorlyken staat van reffectie". Hier en daar ontbraken stenen. De nummers 26, 27 en 28 „syn aan het oppereinde sterck beschadigt door het aftrekken van het ryshout, ende dienen te worden gerepareert, als meede te worden geordonneert dat d'ordonnantie jegens het krencken der zeewercken sorgvuldiger worde geobserveert"³¹⁶.

Op 19 oktober 1775 toonden de commissarissen zich niet tevreden omdat „den voetwegh leggende recht over het straatje, komende uyt den dorpe van Heyst, hoe langer hoe meerder afgeloopen ende verlegcht wort, dusdaniglyk dat by eenen hoogen zee, verselt met stormwinden, eene doorbraeke te vreesen soude zyn... dat het soude convenieren den selven voetwegh van agtern den duyn behoorlyk met het aanleggende sant te vervullen, ende aldaar soo veel alsaam te planten als mogelyk is, mitsgaeders de selve openinge langst het strange by continuatie wel te besetten met ryshaegies, om het vliegende sant aan te houden, ende den duyn op haare voorige hoogte te quecken".

De meeste hoofden lagen goed, maar de nummers 5, 13 en 23 zeer slecht. De schepenen verboden echter deze laatste te herstellen, „als gedestineert synde tot nemen experientie der nieuw te maaken hoofden". Het 11de moest „in den plasbarm worden vermaekt met gerden", ook het 26ste „dat doorgaans is beschadigt ende afgetrokken door d'inwooners van Blankenberge". Hier blijkt dat de commissarissen de 28 hoofden van Heist uit genummerd hadden, en dat de drie hoofden, die volgens de schouwing van 14 september 1774 geplunderd waren, te Blankenberge lagen.

Ook het rapport van 14 juni 1776 meldt

nergens grote schade. De nummers 1, 2, 3 en 4 waren beschadigd „door het aftrekken van het ryshout”; nr 11 moest „aan het zeeeynde worden toegemaakt ende in de tuynkasse gerepareert”; nr 14 „aen het oppereynde by den april” hersteld; nr 24 was rot en daar „dient gevult te worden een gevaarlyken put sigh bevindende aan den april”. De kommissarissen besluiten als volgt: 1. „moet de duyn by continuatie door het planten van doorn haegjes soo veel mogelyk worden aangequeekt”, maar dit werk zou „een veel beter effect” teweegbrengen indien men „alle de oppereinden (die in een tempeest niet als schaeden aan de duynen veroorsaaken) liet vervallen”; 2. „ghemerct men in ieder visite de hoofden aangelegen aan Heyst ende Blanckenberge merckelyk door het aftrekken van het ryshout beschaedigt vinden, oordeelen het geraetsaem soude syn men aldaer eene continuele patrouillie van souverainsgasten onderhielde”³¹⁷.

23. Het Brugse Vrije benoemt een directeur van de zeewerken

Jozef Lebailly, Heer van Inquem, ontvanger-generaal van het Brugse Vrije, die in het begin van 1776 overleed, had tot aan zijn dood de zeewerken beheerd. In de vergadering van 17 augustus besloot het kollege „de directie” van de zeewerken aan een schepen toe te vertrouwen. Jan Porter werd de eerste directeur, tegen 30 pd. gr. per jaar. Bij die gelegenheid werd zijn opdracht precies omschreven.

1. De directeur schouwde voortaan, samen met de schepenen van de dijken en duinen, de zeeeringen. De zomerschouwing moest vóór 1 april gebeuren, opdat de directeur de herstelwerken vóór 15 november kon beëindigen. Daarna volgde de winterschouwing.

2. In het onderhoud van de zeewerken waren

grote misbruiken geslopen. „Den stranghebaes Wydekens” zorgde er niet genoeg voor dat de zeewerken in de zomer voleindigd werden. Het was zelfs gebeurd dat men de bedoelde werken „jehens den winter eenighsints ruineerde, om als dan te wercken, betaelende altydt volle daghuren, selfs als het weder quaet was, ende om soo te segghen niet werckelick”. De directeur mocht niet meer op het strand laten werken in december, januari en februari, „ten wae-de den noodt sulckx was verheysschende”.

3. De directeur zou voortaan om de drie maanden rapporteren „in wat staet de zeewerken syn, ende t’elcken jaere wat quantiteyt sinckrys hy heeft ghehad, oock wat steen, hoe veel het planten van halm heeft ghecost, wat er is betaelt voor scherpen van staecken, hoe veele de vercoghte cortelinghen³¹⁸ hebben gheïmporteert, ende hoe veele heeft ghecost de reparatie der schuyten ende ander hallaam”. Hij moest toezien dat de strandbaas de kortelingen zorgvuldig verzamelde en openbaar verkocht, „oock sal hy t’elcken jaere doen publicquelyck verpachten het gars vande dycken, niet om te pastureren, maer om te laeten maeyen, ende wel doen opletten dat het selve door geen beesten worde afghedreven”.

4. De directeur zal ervoor zorgen „dat de schuyten ende ander hallam t’ synen tyde behoorelick worde vermaeckt ende in staete ghehouden, alsoock het sluyseken ghemaect door wylent den heer ontfangher generael Le Bailly. De burgemeesters van het Vrije moesten voortaan, bij de jaarlijkse schouwing van de zee-sluizen, ook het bedoelde sluisje inspekteren. Tenslotte bepaalde het schepenkollege: „t’elckens als het Lisseweeghs vaerdeken moet worden ghesuyvert, het selve te doen doen, niet in daghure ter directie van Windekens, maer by aanbestedinge”³¹⁹.

Het zojuist genoemde „sluyseken” was het

sasje, dat de Overdrag van Zwankendamme verving. Het werd omstreeks 1750 gebouwd om de aanvoer van materialen naar de zeeweringen te vergemakkelijken. Dit sas voldeed echter niet. In de vergadering van 18 augustus 1770 wees Lebailly op het feit dat het Vrije jaarlijks een onnodige uitgave van $\pm$ 200 pd. gr. maakte bij het vervoeren van „synckrys, staecken ende guerden mitsgaeders beswaersteen... door de speyen liggende dweirs den gheseyden waeterganck ontrent Swanckendamme”.

Het houten de stenen moesten daar ontladen, gestapeld en „wederom op andere cogghen aen d'oversyde vande speyen” geladen en verder vervoerd worden. Het gevolg van deze werkwijze was dat „de materialen stercken worden mishandelt”, en ook gestolen, en dat de zeewerken grote vertraging ondergaan. Het schepenkollege gaf daarop de toelating aan Lebailly om in de volgende zomer te bouwen „een zasken naer eysch vande ghelegentheynt der plaetse”³²⁰.

Het Vrije had in het voorjaar van 1776 besloten om op het strand tussen Blankenberge en Heist een strandhoofd te bouwen, dat hoofdzakelijk uit paalwerk bestond. Pensionaris Degheldere reisde in de zomer 1776 herhaaldelijk „langst het strange van oosten de stede van Blanckenberghe tot dirigeren den aenlegh van het nieuw gheconstrueerde zeehoofd in pilotagie, ende daer ontrent successivelyck te observeren de hoedanigheyt van den grondt gedeurende het inhuysen vande pylen”³²¹.

Op 21 oktober vonden de kommissarissen meer schade aan de strandhoofden dan gewoonlijk. Het 1ste moest met stenen belast worden, „aan den april met gerden vermaakt, en aan het zee einde met een halve maan geslooten worden”. Het 4de was „aen de neuze ofte zee eynde” beschadigd. Bij het 9de lag

„een put by den april die dient vermaakt en gevult”. Het 16de was „wat leeger als den april ter lengde van omtrent ses roeden rot en wat beschaedigt in de besnydt thun ende in de casse thunen”. Het 19de had „eenige rotte sydtsthuynen”, nog andere rotte „casse thunen” of „besnydt thuyne, of waren by het zeeinde beschadigd”.

Voorts vernamen de schepenen „dat windhaegjes, die seer veel deugt aan de duynen doen, seffens worden gestolen; is geordonneert aldaer by preferentie te stellen doorn haegjes, ende te versoucken dat den collegie geliefde aldaer een continuele patroullie te doen houden door eenige souverains gasten”³²².

Schepen Porter, „directeur principaal van de zeewercken”, reisde op 27 november naar Blankenberge om „op te nemen de schaede, veroorsaekt aen de voorseyde ryshoofden door den storm ende tempeest van den 20, 21 ende 24 der voorseyde maent”³²³. Hij was verwittigd geworden door de „toesienders” Van Windkens en Karel Sabbe³²⁴. De volgende morgen begon hij om 7 1/2 u zijn tocht langs het strand naar Heist. Zijn verslag is het eerste dat alle 27 bestaande hoofden met hun naam noemt. De nummering begint van Blankenberge uit.

Het „eerste hoofd gheseyt het nieuw hoofd” : op de oostkant „de thuyne doorghesoncken, oock veel sincksteen afgevalen”. „Het tweede hoofd gheseyt het papenhoofd” : op 3 of 4 plaatsen „de opper en onder thuyne t'eenemael ondermint ende doorghesoncken”. „Het derde hoofd gheseyt het groen hulleken” : op het zeeëinde beschadigd. „Het 4de hoofd gheseyt den drayebanck : in het midden eene openinghe ofte gat veroorsaekt door een stuck van een schip ofte vrack, het ghone door de visschers van Blanckenberghe was opgebracht, ende op ancker liggende door den violenten storm ende wyndt los gheraect, ende door dit hoofd ghe-

dreven”.

„Het 5de hooft gheseyt Cromwel” : weinig schade. „Het 6de hooft gheseyt Villegas of Crawey hooft” : veel schade „van aen de opperste tuyncasse tot ende met de onderlinghen”. „Het 7de hooft gheseyt de Galgheschaert” : een gat in het midden „alwaer de opperste tuyncasse is afghehaelt”. De eerste zes hoofden lagen op het strand van het toenmalige grondgebied van Blankenberge, en de Galgeschaert bij de grens Blankenberge-Uitkerke³²⁵.

„Het 8ste hooft gheseyt Windekens hooft” en „het 9ste hooft gheseyt Dammil” : weinig schade. „Het 10ste hooft ghe-naemt het Wulfs-hooft” : „de tuynen geruineert ende inghestort”. „Het 11ste hooft ghe-naemt het doorgheloyde” : de eerste „tuyncasse” beschadigd. „Het 12ste hooft gheseyt de Predickstoel” : bij het zeeëinde „aen den thee ofte onderste deel” beschadigd. „Het 13ste hooft gheseyt polder David”, „het 14ste hooft gheseyt het burghemeesters hooft”, en „het 15ste hooft gheseyt de Lobbeschaert” : enige schade. Voor zover we kunnen schatten, lag de grens Uitkerke-Lissewege tussen de nummers 15 en 16³²⁶.

„Het 16ste hooft gheseyt het lanck hooft” : weinig schade. „Het 17ste hooft gheseyt de oude kaye” : „ontrent de openinghe in het midden sterck beschaedight”. „Het 18ste hooft gheseyt Brugghe en Lisseweghe” : „de opperste tuyncasse 3 a 4 roeden verre ontrent den april t’eenemael gheruineert, en alle het sincksteen afghesmeten”. „Het 19ste hooft gheseyt het hooft van de drooghe put” : „de onderlinghen van den oostcant gheruineert”. „Het 20ste gheseyt t hooft tot de cuyl” en „het 21ste hooft gheseyt de goemoete” : schade aan het rijswerk. „Het 22ste gheseyt St. Josephs hooft” : „differenten putten ofte insinckinghen”. „Het 23ste gheseyt het Winckelmans hooft” : bij het zee-eind 15 tot 16 roeden ver vernield. „Het 24ste

gheseyt het hooft van Carel Vioen” : twee gaten in het midden³²⁷.

De laatste drie rijshoofden lagen op het strand van Heist, van de vroegere Eiesluis tot de dorpskom. „Het 25ste gheseyt het waterhooft” : „de oppertuyncasse” op de oostzijde beschadigd. „Het 26ste gheseyt Lebaillys hooft” : twee inzinkingen. „Het 27ste gheseyt Willecommen ofte Mylords hooft” : enkele tuinen bij het zeeëinde beschadigd; „de schaede bevonden ontrent den april is ten meerderen deele ghebeurt door de inghesetene der prochie van Heyst, voor daete van het arrivement van Uedelens brigaede souvereyns, waer tsedert niet het minste meer en wordt bespeurt”.

Porter gaf de twee strandbazen opdracht dadelijk „met alle mannen ende maght aen het werck te vallen, ende te beghinnen met de onderlinghen als zynde de fondamenten der hoofden”. De vernielde onderlingen begonnen immers „alreets ten deele te versanden”. De bovenstukken konden later hersteld worden. „De reets ghedaen aenbestedinghe van 300.000 sinckrys” zou niet volstaan, zo meende Porter³²⁸. Na de storm van 20 november 1776 reisde ook pensionaris Degheldere „van oosten de stede van Blanckenberghe langst het strange tot visiteren de mynnen ontrent de zee-wercken, ende naementlyck de ghestaethede van het nieuw gheconstrueerde pylhooft”³²⁹.

Ook op 25 april 1777 hadden de kommissarissen, bij hun tocht van Blankenberge naar Heist, heelwat aan te merken aangaande de zee-werken. Strandhoofd nr 3 : „manqueert eene partye syncsteen, alsmede eenege cassen moeten gerepareert”; nr 15 : in het midden „tot den gronde rot”; nr 16 : „nogh manqueert den bovensten ophael ter langde van 17 roeden”; nr 17 : bij het zeeëinde ontbreken de bovenste en de onderste ophaal; nr 18 „den bovensten ophael van den april zee-waerts ter langde van

ses roeden" moet hersteld worden; nr 19 : „eenighe casse en besnyt tuynen al den oostcandt" vermaken; nr 21 : „eenige casse, besnit en ippertuynen door de zee beschaedigt"; nr 26 : bij het zeeëinde enkele „rotte besnuit en casse tuynen" herstellen; nr 27 : schade zowel aan „de besnuit als cassetuynen door het trecken der menschen van Heyst".

Bij nog een tiental andere rijshoofden moest het rijswerk vernieuwd worden, of stenen bijgelegd. Het verslag besluit als volgt : „den flauwen duyn rechtover de prochie van Heyst is bevonden den selven behoorlyk te zyn gerepareert en versterckt, synde boven dien al den zuyt ende noort cant beplant met alm ende doorenhagjens, het gonne doet hoopen den selven aldaer sal aangroien ende beswaaren"³³⁰.

In de loop van 1777 kocht het Vrije, tegen 300 pd. gr., „het huys met schuere ende voordere edificien... staende ter prochie van Lisseweghe jegens den duyn, ende bewoont door Carel Sabbe, strangebaes van desen lande". Het huis behoorde aan Frans van Windekens, de reeds vroeger vermelde strandbaas³³¹, en het stond bij het noordeinde van de Goteweg, in het 16de Eie (A 233 oost). Blijkens een nota in de ommeloper bestond het Staakhuis van Lissewege reeds in 1753³³².

Vanaf 22 oktober 1777 namen de schepenen weer de gewoonte aan om hun inspektietoet te Heist te beginnen. Ze meldden „dat de duynen alomme behoorlyk zyn beplant met haegjes en dat het strang seer schoon ende wyth is liggende". Hoofd nr 2 : enkele rotte „besnyttuynen ende cassetuynen"; nr 6 : bij de april „drie oppertuynen rot ende van steen ontbloot"; nr 9 : in het midden „den plasbarm tot den grondt rot"; nr 25 : bij het zeeëinde op beide zijden de „cassetuynen uytgevloeit". Verscheidene hoofden waren in een goede staat, andere vertoonden lichte schade aan het rijswerk.

24. De zeewerken van Eiesluis op het einde van de Oostenrijkse periode

Het rapport van 4 juni 1778 stelt vast „dat de duynen alomme behoorlyk zyn beplant met haegjes ende dat het strang seer schoon ende hoog is liggende". De nummering van de hoofden liep deze keer van Heist naar Blankenberge. De meeste hoofden vertoonden weinig of geen schade. Hoofd nr 5 : „enkele rotte besnuyt en cassetuynen, die versant leggen"; nr 10 : „het 10e hoofd synde het pylhoofd is in eenen goeden staet"; nr 11 : „den ondersten en bovensten ophael", 3 roeden beschadigd.

Op 29 oktober 1778 vond men „het 10e hoofd zynde het pylhoofd", alsmede nog een tiental andere, in een goede staat. Bij de nummers 2, 17 en 25 moesten de „tuynen van den plasbarm" vernieuwd worden; bij nr 4 „dienen eenige rissen ingestoken", nr 12 was „door het laatste boose weder" beschadigd; nr 14 miste „deckrys boven op het hoofd". Bij nog andere waren er rotte tuinen. De kommissarissen zagen „dat het 27e hoofd is afgetrokken door die van Blankenberge" en „dat de duynen alomme zyn wel beplant ende seer aanwassen, mitsgaders dat het strange seer schoon ende wey leit".

Bij de schouwing van 27 april 1779 stonden de schepenen van de duinen voor een onaangename verrassing : ze vonden het Lebaillyhoofd, het Hoofd van de Droge Put, het Pylhoofd, het Lange Hoofd, de Lobbeschaart, de Predikstoel, het Pieter Amis Hoofd, het Crouweyhoofd, het Groen Hulleken en het Papenhoofd „door den worm geschonden"³³³. De oudste ons bekende vermelding van paalwormen op de Vlaamse kust is 1737. Het Vrije besprak op 15 maart een resolutie van de Vier Leden „behelsende de indispensable noodighe reparatien aende pilotagien der haven van Oostende, teenemael gheinfecteert ende gheruineert

door de zeewormen", en een brief „van wegghen den directeur van de navigaetie jo^r Pieter Le-gillon, daer by sugererende dat de pylen tot de selve haven, om te prevenieren de infectie ende doorbooringhe vande voorseyde zeewormen, soudén moeten benaeghelt worden van ontrent de twee voeten inden vasten gront tot twee a drie voeten boven het leegh water"³³⁴.

Bij de inspektie van 16 november 1779 zagen de kommissarissen op sommige hoofden „het steen versmeten door de groote ende swaere zee". Ze noteerden nog: „het vyfde genaemt Wynckelmans hoofd... sal connen worden gekort ter langde van vier roeden", en „dat de zeeduynen tot jehghens de stede van Blanckenberghe sig bevinden in goeden staet, t gonne men eeniglyck dient toe te schryven aen de aldaer geplante doornhaegskens, welckers onderhoud ten eeuwighen daghen alsoo sal moeten worden gecontinueert".

Het verslag van 26 mei 1780 wijdt bijzondere aandacht aan „de zeeduynen beginnende van aende prochie van Heyst tot aende stede ende port van Blanckenberge, ende ondervonden dat de selve sig bevinden in goeden ende securen staet, behoorelyck met halm beplant ende van distantie tot distantie jehghens den tee beset met doornhaegskens... dat den duyn genaemt de Viergebooten jehghens de prochie van Heyst, ten gepasseerden wynter sterck afgebeten door den continueelen storm ende beschaedight, alreede ten deele is verhoogt, verbreydt ende boven op den top beplant met een a twee suffisante rangeen van doornens". „Den stranghebaes Sabbe" kreeg bevel „desen gerepareerden zeeduyn sonder tydt verlies, soo buyten als binnen, met bequaemen halme te beplanten".

Het Paalhoofd was op het zeeëinde „hoogelyck door den worm beschaedight". Naast de tien reeds in 1779 vermelde hoofden, waren in

1780 ook het Waterhoofd, Karel Vio Hoofd en Winckelmans Hoofd door de paalworm aange-tast. Het Welkomhoofd vertoonde erge schade „soo door de quaede zee, als door de moetwilligheyd der ingesetene van Heyst³³⁵, welck zeehoofd, ter causen van de breedte ende goede gestaethede van den aengelegen duyn aldaer niet noodigh, commissarissen vermeynen te mogen verlaeten worden".

Op 25 september 1780 verkeerden de mees-te rijshoofden in een goede staat, maar bij vele ervan was „het bewaersteen ghederangeert". De duinen waren „naer heesch vanden wercke soo met doorhaegskens, halme als ander zee-gewas beplant; den gherestaureerden zeeduyn teghen de prochie van Heyst gheleghen" stond er behoorlijk voor. Men mocht verwachten „dat desen zeeduyn meer ende meer sal aengroyen ende verder geen achterduncken en sal laeten van innundatie of overspoelinghe der zeewateren.

Toen de schepenen op 1 mei 1781 langs het strand trokken, hadden de strandwerken goed het winterweer doorstaan. Hier en daar ont-brak een stuk plasberm, of een ophaal, of wat dekrijs. De hoofden werden voortaan van Blan-kenberge naar Heist toe genummerd. Als ge-volg daarvan droeg „het pil ofte paelhoofd" het nummer 18. Daar bleek dat „den worm niet verder heeft aengewonnen". Ook heeft men het „goetgevonden het seventwyntigste hoofd genaemt den willecomme, rechtover de prochie van Heyst gelegen, te laeten vervallen". De duinengordel bevond zich „in aldergewenschten staet".

De kommissarissen zagen op 6 november 1781 dat „het eerste hoofd recht over de ge-seyde stede door de moetwillighe personen hoogelyck is beschadigt". Bij het Groen Hille-ken was „het steen door de quaede zee ver-smeeten". Op het Crouweyhoofd moet een plas-berm van 10-12 roeden gemaakt worden. An-

dere hoofden hadden „rotte thuynen” of dienden „geplasbarmt” te worden of „met een deckrys bewerckt worden”. „Aen het achthiende, het pyl ofte paelhoofd, den pyl waeraen de zeebaecke was aangemaect met ysere banden, als door den worm teenemael doorgeeten, is vernietight ende door de felle zee afgeslaegen, de welke tot conservatie van de visschers schuytten dient sonder tyt verlies te worden erstelt”.

Het 27ste hoofd was verlaten, „als niet noodigh, geconsidereert den breeden ende swaeren zeeduyn recht ende jehens den dorpe van Heyst gelegen”. De duinengordel werd, van Blankenberge tot het Cromhilhoofd, „door den storm aen den thee eenigsins afgebeeten bevonden, alsoock van aen het wateringhuys bewoont by Carel Sabbe tot aen het nieuw gemaect werck ofte duyn tegen aende prochie van Heyst, dogh alles sonder eenighe vrees ghemerckt desen zeeduyn genoegsaem is versterkt door de breede, ende den daernevens ofte achter liggende vetten dyck” (= Graafjansdijk).

Het rapport van 2 mei 1782 meldt „dat den thee der zeeduynen tsedert de leste visite door t planten ende augmentieren van de haegskens wederom is aangewonnen, dog dat den gonnen liggende recht over de prochie van Heyst vooralsnog sterck is gedegradeert, tsedert den storm int’ beginsel vanden gepasseerden winter”. De schepenen bemerkten dat, bij de Galgeschaart en de Goemoete, „rondt den neus den plasbarm moet worden gerepareert”; „dat het 18e genaemt het pylhoofd langst het zeeeynde meer ende meer wort dooreeten vanden zee worm”; dat bij de Droge Put aan het zeeëinde „den ondersten ophael tot den gronde is uitgemaelt, t gonne veroorsaect is door den quaeden grondt”.

Op 15 oktober 1782 lagen de rijshoofden in een behoorlijke staat, maar de meeste zeeëinden waren door de storm beschadigd. Men

toonde aan de strandopziener welke plasbermen en tuinen moesten hersteld worden. Tenslotte zag men „dat den thee der zeeduynen, ten gepasseerden wintersaisoene hooglycke afgebeten, meer ende meer aangroeyt, dog dat den zeeduyn, liggende recht over de prochie van Heyst, door den lesten storm is beschaedigt”.

De kommissarissen noteerden op 26 april 1783 „dat alle de ryshoofden behoorlyck syn gerepareert, dog door den lesten storme weynige plasbarms dienen erstelt”; dat nog stenen moesten teruggeplaatst worden; „dat den thee vande zeeduynen t sedert de leste visite merckelyck was aangewonnen”. Het verslag van 25 oktober 1783 : hoofd nr 1 beschadigd „door het trecken der menschen”; hier en daar enig herstelwerk nodig; „dat den thee van de zeeduynen daegelyckx aangroeien”. Ook op 9 mei 1784, 5 oktober 1784, 2 juni 1785 en 18 mei 1786 verkeerden de duinen en de rijshoofden in „de beste gestaethede”.

Het rapport van 12 oktober 1786 laat een gunstige indruk na. De Draaibank : bij „den april de besnuytten syn afgebroocken door de daedt der menschen”; de Galgeschaart : „een put gescheurd door de quaede zee”. De schouwing van 25 maart 1787 deelt mede dat de duinen aangroeien, maar „dat het pyl hoeft soodaenigh door den worm continueert dooreeten te worden, dat er verscheyde pylen syn die t’eenemael aen den grondt gelyck afgesneden syn”. Het verslag van 25 november 1787 stipte aan dat de oppereinden van de rijshoofden nabij Blankenberge verder geplunderd werden.

Het Eerste Hoofd, dat dreigde te vervallen, was op 10 april 1788 grotendeels hersteld. De duinen waren goed beplant met „zeegewas ende in den besten staet van resitentie jegens de zeewaeteren”. De schouwing van 4 november 1788 : de rijshoofden bij Blankenberge bescha-

digd door het aftrekken; „het pylhoofd in seer slechten staet als teenemael dooreeten van den zeeworm”.

Op 1 april 1789 zagen de schepenen: „de twee oppereyndes ontrent de viertorre van oosten de stad Blanckenberghe tot den gronde sterck beschaedicht door menschens gedaedt”; het Eerste Hoofd in het midden 10 R ver „tot den gronde afgetrocken”; het Paalhoofd „geheel dooreeten door den zeeworm”. Het rapport van 28 september 1789: de twee oppereinden bij „de Viertorre” van Blankenberge helemaal geplunderd. Ook de oppereinden van de hoofden 3 en 4 waren door het aftrekken beschadigd. Op 6 april 1790 en 4 november 1790 vonden de kommissarissen de duinen en de hoofden — het Paalhoofd uitgezonderd — in een goede staat.

Op 23 mei 1791 noteerden de schepenen „dat het nodig is te erstellen het eerste vervallen hoofd ter oorsaecke den achterliggende duyn begint te verliesen ende te verflauwen”, en dat het 17de hoofd om dezelfde reden moet verlengd worden. Volgens het verslag van 19 november 1791 dienden de nummers 6, 16 en 17 op het zeeëinde verlengd te worden. Het rapport van 26 april 1792 luidde gunstig.

De kommissarissen melden op 17 mei 1793: bij het 8ste hoofd moeten de april en het oppereinde opgemaakt worden, omdat de achterliggende duinen verzwakken. Het Paalhoofd is zo erg dooreten vanwege de wormen „dat het noodigh is de pindante recht over het selve op te maecken om te beletten het verlies vanden duyn”. Ook het oppereinde van het 26ste hoofd dient opgemaakt te worden „door het verlies van den duyn; ende in de Viergebode rechtover Heyst is het noodigh haegen te planten om het zant te vangen”. De schepenen zagen op 9 januari 1794 „dat het strange ende de zee duynen merckelyck aangewassen syn; de soo genaem-

de Viergeboote recht over de prochie van Heyst is wel beplant met helm ende doorens, en wel aangewassen met zant”.

Korte tijd later bezetten de Fransen definitief de Oostenrijkse Nederlanden. Ze vormden het westelijk deel van Vlaanderen om tot het Departement van de Leie, en het Brugse Vrije tot het Arrondissement Brugge. De kommissarissen die op 9 april 1795 uitgestuurd werden, vonden de strandhoofden, vooral in de buurt van Blankenberge en Heist, in een slechte staat. Deze zeewerken hadden in de voorbije winter geleden vanwege de ijsschotsen, de wormen en de kustbewoners, „gelyk wy ondervonden hebben ter prochie van Heyst, alwaer wy de geirden uyt sommige hovenierhoven hebben gehaald, de zelve doen transporteren ten huysse vanden hoofdman, ende door hem doen uytdeylen aen de behoefte personeen, de goone van diergelyke dieften niet suspect en zyn”.

Na overleg met de hoofdman en de strandopzichter troffen de kommissarissen de volgende maatregel: alle personen „die geen stiermans gaende naer hun schuyten zyn”, en die zich tussen 22 u en 5 u op het strand bevinden, zullen een gevangenisstraf van een maand oplopen. Ook het lage loon van de strandwerkers kwam ter sprake. Men zou aan de arrondissementskommissaris voorstellen het dagloon van 2 pd. par. van de werklieden te verhogen tot 5 pd. par., en „de goone der 4 onderbaesen op 6 livres daegs”.

Naast het bovenstaande algemeen rapport, stelde strandbaas Sabbe een gespecificeerd verslag op. Zijn voornaamste opmerkingen waren: het vervallen Eerste Hoofd opmaken; op de volgende drie hoofden de plasberm herstellen; het Crouweyhoofd „dient vermackt en verlangt”; de volgende negen hoofden hadden enig herstel nodig; het Lang Hoofd moest verlengd; het Paalhoofd was nog even slecht ge-

steld; de nummers 21 tot 25 eisten herstel van de plasbermen het Lebaillyhoofd „is verdes-terweert door het aftrekken der menschen”³³⁶.

De sommen die het Brugse Vrije, in de periode 1740-90, aan de zeeeringen van de wating Eiesluis besteed heeft :

rekening	folio	pd. gr. (afgeronde getallen)
1740-41	389vo	1 044
1741-42	379ro	1 117
1742-43	402vo	1 163
1743-44	408ro	1 088
1744-45	419ro	1 661
1745-46	469ro	1 932
1746-47	492ro	1 380
1747-48	562vo	903
1748-49	541vo	2 091
1749-50	513vo	1 625
1750-51	524ro	1 413
1751-52	520ro	1 317
1752-53	546ro	1 788
1753-54	533ro	1 095
1754-55	428ro	946
1755-56	575vo	2 423
1756-57	556vo	2 840
1757-58	537ro	2 366
1758-59	254vo	2 391
1759-60	253vo	1 892
1760-61	255ro	2 824
1761-62	272ro	1 923
1762-63	273ro	2 135
1763-64	262vo	3 636
1764-65	300ro	3 161
1765-66	272ro	3 242
1766-67	283ro	2 611
1767-68	298vo	3 646
1768-69	304vo	3 193
1769-70	293vo	4 276
1770-71 tot 1774-75	niet bewaard	

rekening	folio	pd. gr. (afgeronde getallen)
1775-76	117ro	4 167
1776-77	109ro	2 338
1777-78	114ro	2 847
1778-79	135ro	4 208
1779-80	112ro	2 524
1780-81	112ro	2 524
1781-82	niet bewaard	
1782-83	63vo	2 805
1783-84	niet bewaard	
1784-85	68vo	2 905
1785-86	64vo	2 514
1786-87 tot 1788-89	niet bewaard	
1789-90	63ro	2 101
1790-91	64ro	3 448

1 Zie hst. 6 par. 6.

2 RV 12147, Rek. Kerk Heist 1596-1608.

3 NK 279, Verp. Tienden Bisdom Brugge 1600-01, f° 20ro.

4 RV 340, Rek. 1600-01, f° 27ro en 29ro.

5 NK 279, Verp. Tienden Bisdom Brugge 1605-06, f° 11vo - 12vo.

6 Sanders 88, Omm. Eie, f° 193ro.

7 Zie p. 71.

8 RAB, Eie 21, Rek. 1609-10, f° 2ro.

9 NK 279, Rek. Tiende Bisdom Brugge 1611-12, f° 19ro.

10 KZ, p. 303.

11 NK 396, Kerkvisitaties Deken van Damme 1619-26, f° 114ro - 116ro.

12 J. Zeghers pachtte vanaf 1622 sektor nr 1 van de Graafjansdijk. Hij was gehuwd met de weduwe van Bernard Bisschop, die vóór hem de Pannehofstede uitbaatte (Rek. Eie 1622-23, f° 2ro).

13 Alle bovenstaande percelen, bewoners en eigenaars werden gesitueerd met behulp van Reg. Kerk Heist (1624) en Reg. O.-L.-V.-Mis Heist (1623).

14 Hst. 6, par. 6.

15 Verschuerens MW 1968 : terrazzo, bekledingsmateriaal bestaande uit cement met stukjes marmer of andere natuursteen.

16 Hoed, inhoudsmaat voor droge waren, ca. 10 hl.

17 RV 12148, Rek. Kerk Heist 1629-30, f° 52vo - 58vo.

18 Verwijs-Verdam VII, „volgens Gaillard hetzelfde als westvlaams ezel, d.i. een dwarsstuk bijna zo breed als de brug, waarop de roostering ligt”.

19 Verwijs-Verdam III, 2119, croese, creuse, kruik, kan, drinkschaal, beker, van metaal of aardewerk.

20 De deken zal de winter 1639-40 bedoeld hebben.

21 NK 397, Kerkvisitaties 1639-42, f° 40vo en 41ro. Zie ook J. Larbouillat, De verdwenen St.-Antoniuskerk van Heist, R.d.P. 5de jaar, nr 2, p. 54-56.

22 L. Devliegheer, kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, deel 4, De Zwinstreek, p. 55, geeft een gedetailleerde beschrijving van de in 1630 herbouwde St.-Antoniuskerk. Dit gebouw is ca. 1880 afgebroken.

23 RV 397, Kerkvisitaties 1639-42, f° 35ro.

24 De Bo, 221, delie, een soort Noors hout.

25 RV 12150, Rek. Kerk Heist 1639-41, f° 44ro.

26 RV 1251, Rek. Kerk Heist 1641-43, f° 37vo - 38ro. Zie ook J. Larbouillat, a.c.p. 54-57.

27 RV 3444, Rek. Par. Knokke 1628-29.

28 Verwijs-Verdam III, 2033, „een klein gebak, waarvan de naam nog heden toegepast wordt op een in den vorm van eene 8 gebakken koekje”.

29 J. De Smet, Bieckorf, 61ste jaar, p. 137-145. Een stoop = 2 1/4 liter. De Bo 1106, stoop, „maat van vier pinten”.

30 J. De Smet, a.c. 'den coer' bedoelt de gezamenlijke geestelijkheid van een parochie, nl. de pastoor, de kapelaan, de koster, de roededragers.

31 RV 12148, Rek. Heist 1629-30, f° 48vo - 50vo.

32 Retortie, vergeldingsaktie van de vijand, nl. de Noord-Nederlanders.

33 Over kapelaan Daniel van Steerteghem, zie KZ, p. 299.

34 NK 397, Kerkvisitatie Heist, f° 35vo - 36ro.

35 RAB, BB, Leenreg. 5, I, f° 188vo (1642).

36 KF Heist 102, Vertoog van 2 mei 1639.

37 RV 12150, Rek. Kerk Heist, 1639-41, f° 38ro.

38 NK 397, f° 37vo.

39 NK 397, f° 39vo - 40ro.

40 RV 3168, Rek. Par. Heist 1623.

41 KZ, p. 298.

42 Fonds Jonckheere 1248, Omm. Eie, kopie ca. 1640, 27ste bg.

43 RV 3168, Rek. Par. Heist 1635-36.

44 RV 12149, Rek. Kerk Heist 1635-37, f° 9vo.

45 RV 3168, Rek. Par. Heist 1636-37 en 1637-38.

46 RV 3168, Rek. Par. Heist 1638-39.

47 RV 3168, Rek. Par. Heist 1640-41.

48 RV 12209, Rek. Dis Heist 1635-37.

49 RV 12210, Rek. Dis Heist 1639-41.

50 De Bo, 512 : een kruis kalk = 15 zakken of 10 hl.

51 RV 12151, Rek. Kerk Heist 1641-43, f° 36ro - 37vo. J. Larbouillat, a.c. p. 57-58.

52 In 1636 bekostigde de O.-L.-V.-Mis het „vergulden vant tafereel van onse vrouwen outaer” (RV 12183, Rek. O.-L.-V.-Mis 1635-37).

53 RV 12151, Rek. Kerk Heist 1641-43.

54 RV 12151, Rek. Kerk Heist 1643-48.

55 J. Larbouillat, a.c. p. 59.

56 RV 12153, Rek. Kerk Heist 1648-52.

57 RV 3168, Rek. Par. Heist 1650-51.

58 RV 12153, Rek. Par. Heist, f° 46ro.

59 RV 3168, Rek. Par. Heist 1651-52.

60 RV 3169, Rek. Par. Heist 1653-54.

61 RV 3169, Rek. Par. Heist 1661-62.

62 PR Heist, nr 1, f° 50vo, „Mobilia pertinentia ad ec-

clesiam de Heyst”.

63 Rek. Kerk. Heist 1629-30.

64 Rek. Kerk Heist 1635-37, f° 7ro, 13ro - 15vo. Rek. Dis Heist 1635-37.

65 Rek. Kerk Heist 1641-43, f° 26ro en 38vo.

66 RAB, PR Heist nr 3, p. 1-6.

67 Bl. Wat. 541, Beterding Heist 1641.

68 RV 3168, Rek. Par. Heist.

69 KZ, p. 262.

70 RV 3168, Rek. Par. Heist 1649-50 en 1650-51.

71 Rek. Eie 1609-10, f° 2ro - 3vo.

72 Rek. Eie 1608-09, f° 28ro.

73 Rek. Eie 1609-10, f° 12ro.

74 Rek. Eie 1620-21, f° 2vo.

75 Rek. Eie 1625-26, f° 6ro.

76 Rek. Eie 1625-26, f° 6ro en 14vo. Zie ook M. Coornaert, De Zeedijk en Graafjansdijk, R.d.P. 11de jaar, nr 2, p. 69.

77 RV 30, Rez. 1618-32, f° 369vo.

78 Rek. Eie 1633-34, f° 8vo.

79 Rek. Eie 1633-34, f° 18vo.

80 Rek. Eie 1633-34, f° 19ro.

81 Rek. Eie 1633-34, f° 25vo.

82 Rek. 1634-35, f° 26vo - 29ro.

83 Rek. Eie 1635-36, f° 18ro - 20ro.

84 Rek. Eie 1636-37, f° 6vo en 16vo.

85 Rek. Eie 1637-38, f° 19vo.

86 Rek. Eie 1639-40, f° 2ro - 3ro.

87 Rek. Eie 1640-41, f° 7vo.

88 Rek. Eie 1650-51, f° 30vo - 33ro en 41vo.

89 Rek. Eie 1651-52, f° 13ro.

90 Zie hst. 5 par. 20.

91 Rek. Eie 1662-63, f° 34vo.

92 Rek. Eie 1658-59, f° 22ro.

93 Rek. Eie 1658-59, f° 30ro.

94 Rek. Eie 1660-61, f° 30ro.

95 Rek. Eie 1661-62, f° 20ro.

96 Rek. Eie 1661-62, f° 34ro.

97 Rek. Eie 1663-64, f° 18vo.

98 Bundels Vrije 7551, Betoog Bl. Wat. 30 mei 1788, waarvan staat dat de Blankenbergse Watering haar eerste rijshoofden in 1628 ter hoogte van Wenduine gebouwd had.

99 Aanw. 3289, Overzicht van het proces tussen Eiesluis en de Leden van Vlaanderen (1791).

100 Rek. Eie 1663-64, f° 16ro en 18ro.

101 Aanw. 3289, Proces Eiesluis contra Provincie Vlaanderen.

102 RV 3168, Rek. Par. Heist 1649-50.

103 RV 390, Rek. 1649-50, f° 63ro.

104 RV 3169, Rek. Par. Heist 1650-51 tot 1658-59.

105 PR Heist, nr 1.

106 PR Heist, nr 3.

107 Rek. Eie 1657-58, f° 18ro.

108 Rek. Eie 1659-60, f° 15ro.

109 RV 3169, Rek. Par. Heist 1668-69.

110 RV 12151, Rek. Kerk Heist, f° 38vo.

111 PR Heist, nr 1 en 3.

112 Een nota in Omm. Eie (Aanw. 3650) f° 185vo, verklaart, „ende nu deselve hofstede gedeckt met roo pannen, 1652”. Stro was immers totdantoe het meest gebruikte dek-materiaal.

- 113 Aanw. 3506, Omm. Heist 1670.
 114 RV 3170, Rek. Par. Heist 1674-75.
 115 RV 3170, Rek. Par. Heist 1674-75 en 1675-76.
 116 RV 3170, Rek. Par. Heist 1677-78.
 117 RV 3170, Rek. Par. Heist 1689-90; KZ, p. 265 en 310.
 118 RV 3170, Rek. Par. Heist; KZ, p. 312.
 119 RV 3172, Rek. Par. Heist 1701-02.
 120 RV 3173, Rek. Par. Heist 1703-04.
 121 RV 3174, Rek. Par. Heist 1704-05.
 122 RV 3175, Rek. Par. Heist 1705-06.
 123 RV 3178, Rek. Par. Heist 1713-14.
 124 KZ, p. 268.
 125 Rek. Eie 1665-66, f° 11ro.
 126 Rek. Eie 1665-66, f° 28ro en 28vo.
 127 Rek. Eie 1665-66, f° 30ro en 32vo.
 128 Aanw. 3289, Proces Eiesluis-Prov. Vlaanderen.
 129 Rek. Eie 1673-74, f° 24vo.
 130 Dit is ca. 200 m ten noordoosten van het tehuis 'Duinse Polders'.
 131 Aanw. 3289, Proces Eiesluis-Prov. Vlaanderen.
 132 Rek. Eie 1682-83, f° 17vo.
 133 Rek. Eie 1685-86, f° 17vo - 18ro.
 134 RV 42, Rez. 1698-1701, f° 9ro.
 135 Rek. Eie 1698-99, f° 39vo.
 136 RV 42, f° 9ro en 59vo.
 137 RV 42, f° 147vo.
 138 RV 42, f° 150vo.
 139 RV 42, f° 209vo; RV 440, Rek. 1669-1700, f° 227vo.
 140 RV 42, f° 210ro, 217vo en 218vo.
 141 RV 42, f° 217vo.
 142 RV 3170, Par. Rek. Heist 1677-78.
 143 RV 3170, Par. Rek. Heist 1678-79.
 144 Rek. Eie 1704-05, f° 11vo.
 145 RV 3171, Rek. Par. Heist 1700-01, f° 20vo en 21ro.
 146 Zie ook KZ, p. 313.
 147 Parochieregister Heist nr 2, meldt in februari 1699 de geboorte van Petronella, dochter van Michiel Hax en Juliana Vandenbergh. Vanaf 1708 vinden we de schrijfwijze Acx. M. Haex woonde langs de Pompestraat, bij het Schuttershof B.
 148 RV 3175-3176, Rek. Par. Heist 1705-06 en 1706-07.
 149 RV 3177, Rek. Par. Heist 1712-13.
 150 PR Heist nr 2, Dopen, vermeldt in december 1701 „Anna filia Joannis t Savels”. Vanaf 1710 verschijnt de schrijfwijze Savels. Het genoemde register vermeldt in 1708 de vroedvrouw Petronella Vandersteene, die in PR nr 3, Dopen, in 1711, Petronella Spae genoemd wordt, vervolgens ontmoeten we in 1713 de vroedvrouw Jakoba Hillebrant.
 151 Rek. Eie 1714-15. In de volgende rekeningen heet hij „Matthys Vanhaecken, muelenare t' Heyst”.
 152 Dit is het Franse woord chirurgien = heelmeester. Zie ook F. Roose, Jacques van Riebecke, 'Surichien' in Lissewege, 1679-83, R.d.P. 14de jaar, nr 2, p. 62-66.
 153 RV 3178-3180, Rek. Par. Heist 1713-14 tot 1715-16.
 154 KF Heist 87, Verp. Kerklanden, 1715, f° 20vo en 21ro.
 155 NK 399, Kerkvizitaties 1716, f° 12vo.
 156 KF Heist 73, Reg. Dis Heist, 1721, f° 17ro.
 157 RV 3184-3191, Rek. Par. Heist 1719-20 tot 1726-27. Zie ook KZ, hst. 5, par. 19 en 20.
 158 RV 3192-3194, Rek. Par. Heist 1727-28 tot 1729-30.
 159 RV 3199-3204, Rek. Par. Heist 1735-36 tot 1739-40.
 160 Rek. Eie 1741-42, f° 15ro.
 161 RV 438, Rek. 1698-99, f° 59vo.
 162 RV 41, Rez. 1696-98, f° 253vo.
 163 RV 41, f° 257vo.
 164 RV 3172, Rek. Par. Heist 1701-02, f° 29ro.
 165 RV 12154, Rek. Kerk Heist 1703-07, f° 71ro.
 166 RV 3174, Rek. Par. Heist 1704-05.
 167 RV 12154, Rek. Kerk Heist 1703-07, f° 68ro en 74vo.
 168 RV 12155, Rek. Kerk Heist 1707-10, f° 66ro.
 169 NK 399, Kerkvizitaties 1716, f° 12vo - 13vo.
 170 RV 3182, Rek. Par. Heist 1717-18, f° 27vo; RV 3187, Rek. Par. Heist, 1722-23.
 171 L. Devliegher, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, deel 4, De Zwinstreek, p. 57, beschrijft dit hoogaltaar.
 172 RV 12168, Rek. Kerk Heist, 1757-59.
 173 Rek. Eie 1700-01, f° 63ro.
 174 Rek. Eie 1701-02, f° 60vo.
 175 Rek. Eie 1702-03, f° 55ro.
 176 Ongeveer op die plaats steekt de havendam van Zeebrugge in zee.
 177 Kaarten-Plannen 663, Kaart 24 jan. 1702.
 178 Rek. Eie 1703-04, f° 52ro en 52vo.
 179 SAB, Farde Eie-Reig, Argumenten Reigaarsvliet.
 180 Rek. Eie 1704-05, f° 36ro.
 181 Rek. Eie 1705-06, f° 62ro.
 182 Rek. Eie 1706-07, f° 57ro.
 183 Uitkerke, p. 44, 119 en 151.
 184 Ook 1708-09, f° 32ro, en 1709-10, f° 30ro, vermeldt dergelijk vervoer per schuit. Het materiaal werd te Zwankendamme over de dam gedragen. Zie daarover G. Vandepitte, Zinkrijzen te Lissewege (1715), R.d.P. 17de jaar, p. 129-31.
 185 Rek. Eie 1710-11, f° 74ro.
 186 Rek. Eie 1713-14, f° 30ro, 31ro en 71ro.
 187 RV 454, Rek. 1713-14, f° 53ro en 54ro.
 188 RV 455, Rek. 1714-15, f° 53vo.
 189 RV 456, Rek. 1715-16, f° 325vo.
 190 RV 455, f° 50vo en 55vo.
 191 RV 456, Rek. 1715-16, f° 57vo.
 192 RV 457, Rek. 1716-17, f° 324ro.
 193 SBR 1409-10, f° 94ro.
 194 SBR 1409-10, f° 95ro.
 195 SBR 1420-21, f° 60vo en 69vo. Het Coppelaerspoldertje en Lembeke liggen te Oostkerke op de linkeroever van het Zwin; zie de toponimische kaart van Oostkerke, R. De Keyser, R.d.P. 6de jaar, nr 1.
 196 SBR 1420-21, f° 89vo.
 197 RV 178, Rek. 1445-46, f° 35ro.
 198 SBR 1446-47, f° 53vo.
 199 SBR 1447-48, f° 28vo.
 200 Zie in het register het toponiem Mosselbank, waar we de hoofden te Groede bespreken.
 201 Bedoeld wordt een bollebakken; zie KZ, p. 59.
 202 E. Vlietinck, Het oude Oostende, p. 46-70. De kaart naast p. 146 toont het Westerhoofd, het Oosterhoofd en de andere dijkbeschermingen; p. 46 brengt nog meer details over de gebruikte materialen.
 203 KZ, p. 73.
 204 RV 257, Rek. 1517-18, f° 21vo.
 205 RV 295, Rek. 1555-56, f° 45ro.
 206 RV 310, Rek. 1570-71, f° 43ro. De Bo, 498, katei: kort dwarshoofd.
 207 RV 458, Rek. 1717-18, f° 324vo.

- 208 RV 460, Rek. 1719-20, f° 323ro.
- 209 Bundels Vrije 4299, Duinschouwing 28 okt. 1720.
- 210 Bundels Vrije 4299, Duinschouwing 9 dec. 1720.
- 211 RV 461, Rek. 1720-21, f° 34vo.
- 212 RV 43, f° 201ro.
- 213 RV 463, Rek. 1722-23, f° 54ro.
- 214 RV 17013, Crimbouck, f° 30ro-31vo. G. Vandepitte, R.d.P. 17de jaar, p. 133-35, vermeldt drie personen, die in 1730-32 op het stelen van rijshout betrappt werden.
- 215 RV 474, Rek. 1733-34, f° 61ro.
- 216 RV 46, Rez. 1729-36, f° 174ro.
- 217 RV 473, Rek. 1732-33, f° 36ro.
- 218 RV 47, Rez. 1736-40, f° 3ro.
- 219 Uitkerke, p. 106 : Galgeschaart.
- 220 RV 476, Rek. 1735-36, f° 63vo.
- 221 Zie Uitkerke, p. 44 en 141. Het Staakhuis van Uitkerke stond ongeveer waar het tehuis Duinse Polders zich nu bevindt.
- 222 SAB, Farde Eie-Reig, Akkoord Provincie-Vrije.
- 223 RV 481, Rek. 1740-41, f° 429vo. RV 482, Rek. 1741-42, f° 410vo.
- 224 Volgens rek. Eie 1747-48, f° 5vo, graasden de schapen van B. Amandels langs de meeste straten en dijken, die binnen de parochie Heist aan Eiesluis toebehoorden. Het kan bijna niet anders of hij pachtte ook de Grote Panne vóór zijn hoeve.
- 225 J. De Smet. De bevolking van Heist, R.d.P. 6de jaar, nr 4, p. 106-109.
- 226 Plakkaten van Vlaanderen, 2de Boek, p. 364. Zie ook hst. 2, par. 14.
- 227 Zie par. 8.
- 228 M. Coornaert, Over orde handhaven in het Brugse Vrije, R.d.P. 10de jaar, nr 4, p. 143-144.
- 229 RH 32714, SBR 1667-68, f° 90ro.
- 230 RV 38, Rez. 1684-89, f° 78ro.
- 231 RV 466, Rek. 1725-26, f° 65ro.
- 232 Zie hst. 3, par. 13.
- 233 Zie hst. 3, par. 15.
- 234 RV 491, Rek. 1750-51, f° 70ro.
- 235 Naast de tekst staat een vierkant van 49 cm bij 49 cm getekend, dat het formaat van een netmaas bedoelt; een zee-mansduim is dus 14 mm.
- 236 Bundel Vrije 4307, Dossier Strandvissen, Memorandum Brugge Vrije, 1773.
- 237 Ghislaine Van Rie, De visvangst te Blankenberge en te Heist (1713-93) Licentiaatsverhandeling te Leuven (1965) p. 1-4.
- 238 RV 3207, Rek. Par. Heist 1760-61, f° 16ro.
- 239 G. Van Rie, o.c. p. 63.
- 240 G. Van Rie, o.c. p. 104.
- 241 Dossier Strandvissen, Memorandum Vrije, 1773.
- 242 G. Van Rie, o.c. p. 1-4 en 34.
- 243 RV 3213, Rek. Par. Heist 1766-67.
- 244 E.N. in Biekorf, 1961, p. 199-200 : Pleidooi voor de vissers van Blankenberge, 1780.
- 245 RV 520, Rek. 1785-86, f° 82ro.
- 246 RV 3234, Rek. Par. Heist 1792-93.
- 247 RV 3235, Rek. Par. Heist 1793-94.
- 248 KF 79, Verp. Kerk, Dis en O.-L.-V.-Mis, 1751, f° 18ro en 31vo.
- 249 Zie de Zevenjarige Oorlog in KZ, p. 271.
- 250 RV 497, Rek. 1756-57, f° 62ro.
- 251 RV 497, f° 61ro.
- 252 RV 498, Rek. 1757-58, f° 68ro.
- 253 RV 499, Rek. 1758-59, f° 71ro.
- 254 RAK, Bruine pakken, nr 6130, Bundel Kustwacht, 1759.
- 255 Uitkerke, p. 54 en STP, p. 150-157.
- 256 Nu begrijpen we waarom boeren in de polders aan bosbouw deden, nl. sedert we uit de par. 7, 8, 9, 10 en 11 geleerd hebben welke massa's hout de zeeeringen van Eiesluis eisten.
- 257 RV 12169, Rek. Kerk Heist 1759-61, f° 97vo.
- 258 RV 12171, Rek. Kerk Heist 1763-65, f° 37vo.
- 259 RV 12170, Rek. Kerk Heist 1761-63, f° 114ro.
- 260 Zie onze bedenking in par. 6, bij de opmerking van deken Jennyn.
- 261 NK 400, Kerkvisitatie 1764, p. 23.
- 262 Dit dokument wordt op de bedoelde hoeve bewaard door de huidige boer, André Desmidt.
- 263 M. Coornaert, De boekhouding van een Heistse boer uit de 18de-19de eeuw, R.d.P. 5de jaar, nr 1, p. 26 en 30, over het loon van de schaper.
- 264 M. Coornaert, a.c. p. 26-27, met details over de samenstelling van de kudde, de verkoopsvoorwaarden en de prijzen van de vachten en van de slachtdieren.
- 265 RV 3220, Rek. Par. Heist 1773-74.
- 266 RV 3219, Rek. Par. Heist 1772-73.
- 267 RV 3234, Rek. Par. Heist 1792-93.
- 268 L. Devliegheer, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, deel 4, De Zwinstreek, p. 57-58, beschrijft deze kerkmeubelen.
- 269 L. Devliegheer, o.c., p. 60, geeft de opschriften met de namen van de toenmalige notabelen.
- 270 L. Devliegheer, o.c. p. 59, beschrijft enkele van die voorwerpen die nog in de huidige kerk gebruikt worden.
- 271 Zie KF Heist 79, Verpachtingen 1751 : „wordt hier te pachten gheveylt het bejagh van het gars van het kerckhof om te maeyen, ende niet om te bejaegen, op conditie van t' elcken jaere te maeyen het gars alwaer de processie moet passeren” (f° 40vo).
- 272 NK 400, Kerkvisitatie 1764, p. 23-27.
- 273 RV 12171, Rek. Kerk Heist 1763-65, f° 109vo.
- 274 RV 12173, Rek. Kerk Heist 1767-69, f° 119ro en 120vo.
- 275 NK 401, Kerkvisitatie 1771, f° 7ro.
- 276 L. Devliegheer, o.c. p. 59, dateert en beschrijft die kelk.
- 277 RV 12175, Rek. 1771-73, f° 115ro.
- 278 RV 12176, Rek. Kerk Heist 1775-76, f° 134ro.
- 279 RV 12176, Rek. Dis Heist 1775-77, f° 41ro en 56ro.
- 280 RV 12179, Rek. Heist 1785-88, f° 133vo. L. Devliegheer, o.c. p. 57, beschrijft de bedoelde preekstoel, die nu in de nieuwe kerk staat.
- 281 RV 12181, Rek. Dis Heist 1785-88.
- 282 RV 12182, Rek. Kerk Heist 1788-89, f° 94ro-95ro.
- 283 KF Heist 101, „Notitie van alle de fondatien dewelke jaerlyks in de kerke van Heyst moeten geexonereert worden”.
- 284 PR Heist, nr 6, Dopen 1796-1802.
- 285 RV 54, Rez. 1771-77, f° 37ro.
- 286 Bundels Vrije 4307, Dossier Strandvissen, Brief Bouwens, 17 april 1773. In ieder ambacht was een beijder gesteld, die moest uit naam van de Baljuw van het Vrije de orde handhaven. Hier gaat het om de berijder van Camerlincx Ambacht te Leffinge.

- 287 Dossier Strandvissen, Rapport Rouget, 29 april 1773.
 288 Idem.
 289 Feitelijk ging het om 6 personen en 7 paarden.
 290 Dossier Strandvissen, Brief J. Depauw, 22 april 1773.
 291 Dossier Strandvissen, Rapport Ruescas, 27 april 1773.
 292 Rouget voer dus op de Oostendse en de Nieuwpoortse Vaart.
 293 Dossier Strandvissen, „Proces verbaal op Middelkerke op den 25. april 1773, met andere devoirs by gevoegt”.
 294 Dossier Strandvissen, Rapport Ruescas, 27 april 1773.
 J. De Smet, De garnaalvangst op onze kust, Biekerf 1956, p. 17-24, behandelt een gedeelte van het bedoelde dossier.
 295 KZ, p. 309 en 320. Zie ook p. 103 de tekst, die aangeeft dat men in 1683 over de Blinkaartduinen van Knokke „met waeghens en peerden traverseert naer het stranghe”.
 296 Dossier Strandvissen, Brieven van 12 mei en 23 juni 1773.
 297 De rescribent is degene die het schrijven van een ander beantwoordt, dus hier Merlebecque zelf.
 298 Dossier Strandvissen, Memorandum Vrije, 1773.
 299 Zie KZ, p. 268-272, waar we handelen over de maatregelen die het Oostenrijks bestuur nam om het contact met besmette schepen te beletten.
 300 OPB Autrichiens, 3de serie XII (1781-86) p. 86.
 301 OPB Autrichiens, 3de serie, XII, p. 415.
 302 Larousse : ruche, sorte de nasse pour pêcher en mer; nasse, sorte de panier d'osier pour prendre du poisson.
 303 OPB Autrichiens, 3de serie, XII, p. 421.
 304 OPB Autrichiens, 3de reeks, XII, p. 425.
 305 RV 486, Rek. 1745-46, f° 93ro.
 306 RV 487, Rek. 1746-47, f° 82vo.
 307 RV 488, Rek. 1747-48, f° 92vo.
 308 RV 489, Rek. 1748-49, f° 74vo.
 309 RV 495, Rek. 1754-55, f° 68vo.
 310 G. Vandepitte, Blankenbergse mosselen, R.d.P. 17de jaar, nr 1, p. 20-23 (1975).
 311 RV 497, Rek. 1756-57, f° 60vo.
 312 RV 506, Rek. 1765-66, f° 298ro.
 313 Farde Eie-Reig, Begroting Gilliodts-Maelstaf.
 314 Dadelijk na hun tocht van Heist naar Blankenberge, schouwden de schepenen telkens het strand tussen Blankenberge en Wenduine. Daar lagen toen 14 rijshoofden.
 315 Bedoeld wordt de Visserswegel, waarlangs de Heistenaeren van de Gravestraat uit, over de duinen, naar het strand trokken.
 316 In november 1774 ontstond er een ruzie tussen de stad Blankenberge en de Blankenbergse Watering over de bouw van zeewerken recht vóór de stad. Op 22 juli 1775 blijkt dat het ging over „het legghen vande nieuwe steenen hoofden aldaer” (RV 54, Rez. 1771-77, f° 79ro en 121vo).
 317 Bundels Vrije 5267, Dossier Duinschouwingen 1767-1795. De souvereinsgasten vormden de gewapende macht van het Vrije; vergelijk met de huidige rijkswacht.
 318 Kortelingen zijn stukken hout die na het scherpen van de staken overblijven.
 319 RV 54, f° 150vo-151vo.
 320 RV 53, Rez. 1766-71, f° 136ro.
 321 Pilotage is paalwerk; het latijnse woord pila = paal.
 RV 511, Rek. 1775-76, f° 54vo.
 322 Bundels Vrije 5267, Duinschouwingen.
 323 RV 511, f° 57ro.
 324 Deze tweede strandbaas was waarschijnlijk aangesteld door directeur Porter.
 325 Uitkerke, p. 106.
 326 Uitkerke, p. 98, 102, 103, 122, 133, 150 en 151.
 327 Winckelman was in de periode 1740-50 ontvanger-generaal van het Vrije. Karel Vio woonde achter de Graafjansdijk, in de uiterste noordoosthoek van Lissewege.
 328 Bundels Vrije 5267, Dossier Duinschouwingen.
 329 RV 511, f° 58vo.
 330 Bundels Vrije 5267, Duinschouwingen.
 331 RV 513, Rek. 1777-78, f° 89ro.
 332 Sanders 123, Omm. Eie, 16de bg. Zie ook M. Coornaert, De zeewering van de Oudemaarspolder, R.d.P. 8ste jaar, nr 4, p. 120.
 333 Verschuerens MW: paal- of zeeworm: wormachtig platkieuwig weekdier, dat aan het ooreinde een paar kogelvormige schelpen draagt, waarmede het in palen en schepen grote verwoestingen aanricht (Teredo navalis).
 334 RV 47, Rez. 1736-40, f° 53ro.
 335 RV 512, f° 62ro meldt, in mei 1778 te Bredene en Heist „visite in de huysen suspect van ryshout ende afgetrocken zeehout te verberghen”. RV 513, f° 67ro: in april 1779, van Heist tot Bredene, schouwen „het schenden van de ryshoofden”.
 336 Bundels Vrije 5267, Duinschouwingen.